

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Філософський факультет

Кафедра етики, естетики та культурології

ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ГЕНДЕРНОЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ

Кваліфікаційна робота за спеціальністю 033 філософія на здобуття освітнього ступеня бакалавра філософії

Студент-виконавець

ПЕРЕТЯТЬКО СОФІЯ ОЛЕГІВНА

Освітній рівень «Бакалавр», IV курс

Спеціальність 033 «Філософія»

ОПП «Філософія»

Науковий керівник:

МАСЛІКОВА ПРИНА ІГОРІВНА

д.ф.н., доцент,

завідувач кафедри

етики, естетики та культурології

Допущено до захисту:

Завідувач кафедри _____

Київ-2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ФЕМІНІСТИЧНИЙ АКТИВІЗМ ТА ГЕНДЕРНІ СТУДІЇ	5
1.1. Виникнення фемінізму як суспільного руху та його етико-філософське підґрунття.....	5
1.2. Еволюція феміністичних рухів та розвиток феміністичних теорій.....	11
1.3. Критика фемінізму: аргументи та контраргументи.....	20
Висновки до 1 розділу.....	27
РОЗДІЛ 2. ГЕНДЕРНА ДИСКРИМІНАЦІЯ ЯК ЕТИЧНА ПРОБЛЕМА.....	29
2.1. Сутність та прояви гендерної дискримінації у сучасному суспільстві.....	29
2.2. Вплив гендерної дискримінації на моральні та соціальні цінності.....	33
2.3. Етичний аналіз боротьби з гендерною дискримінацією: досягнення фемінізму.....	39
2.4. Міжнародний досвід подолання гендерної дискримінації: етичні принципи та механізми.....	44
Висновки до 2 розділу.....	50
ВИСНОВКИ.....	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	55
ДОДАТКИ.....	63

ВСТУП

Проблеми гендерної рівності та дискримінації набули особливої актуальності в сучасному суспільстві, адже вони безпосередньо впливають на соціальну справедливість, права людини та етичні засади взаємодії між індивідами. Фемінізм, як соціально-філософський рух, спрямований на досягнення рівноправності між чоловіками та жінками, є ключовим аспектом у дискусії про моральні та соціальні основи гендерних відносин. Водночас гендерна дискримінація, що проявляється у різних сферах життя – від сім'ї та освіти до професійної діяльності й політики – залишається одним із найбільш складних викликів сучасної етики. Дослідження етичних аспектів гендерної дискримінації є важливим не лише з теоретичної точки зору, а й у практичному вимірі, адже від його результатів залежить формування стратегій боротьби з дискримінацією та створення інклюзивного суспільства.

Фемінізм як етична концепція пропонує перегляд традиційних уявлень про гендерні ролі, правові механізми захисту прав жінок та гендерно-чутливу політику. У свою чергу, аналіз гендерної дискримінації дозволяє виявити її глибинні причини, оцінити її вплив на суспільну мораль і знайти ефективні шляхи подолання нерівності.

Актуальність дослідження зумовлена не лише глобальними тенденціями боротьби за гендерну рівність, а й специфічною ситуацією в Україні, де процеси демократизації супроводжуються необхідністю перегляду усталених соціокультурних норм і розширення можливостей жінок у різних сферах життя. Важливу роль у цьому відіграє міжнародний досвід подолання гендерної дискримінації, що базується на етичних принципах рівності, справедливості та прав людини.

Метою дослідження є аналіз фемінізму як етичної концепції та гендерної дискримінації як морально-соціальної проблеми, а також оцінка шляхів подолання нерівності на основі етичних і правових підходів.

Для досягнення поставленої мети у роботі вирішуються такі **завдання**:

- розглянути історичні та філософські основи фемінізму;

- проаналізувати основні хвилі фемінізму та з'ясувати їхній вплив на етичні принципи гендерної рівності;
- дослідити аргументи критики фемінізму та їх контраргументи;
- визначити сутність та основні прояви гендерної дискримінації у сучасному суспільстві;
- оцінити вплив гендерної дискримінації на моральні та соціальні цінності;
- розглянути досягнення фемінізму у боротьбі з гендерною дискримінацією;
- проаналізувати міжнародний досвід подолання гендерної дискримінації з етичного погляду.

Об'єктом дослідження є гендерна дискримінація в теоретичних та практичних репрезентаціях.

Предметом дослідження є етичні засади подолання гендерної дискримінації, що актуалізуються у феміністичних рухах та гендерних студіях.

Методи дослідження містять історико-філософський аналіз (для розгляду генезису фемінізму та його концептуальних засад), порівняльний метод (для зіставлення різних етапів розвитку фемінізму та механізмів подолання дискримінації в міжнародному контексті), феноменологічний метод (для осмислення гендерної дискримінації як соціально-етичного явища), а також метод соціального аналізу (для оцінки реального стану гендерної рівності у суспільстві).

Структура роботи включає вступ, два розділи, загальні висновки та список використаних джерел. У першому розділі розглядається фемінізм як суспільний рух та комплекс гендерних студій, зокрема його історичні передумови, основні хвилі та критика. У другому розділі досліджується гендерна дискримінація як етична проблема, аналізуються її прояви, наслідки та шляхи подолання в міжнародному контексті.

РОЗДІЛ 1. ФЕМІНІСТИЧНИЙ АКТИВІЗМ ТА ГЕНДЕРНІ СТУДІЇ

1.1 Виникнення фемінізму як суспільного руху та його етико-філософське підґрунття

Гендерна проблематика сягає античних часів, однак активне формування суспільних рухів, у яких виборювалися б рівні права жінок та чоловіків, відбулося в період модерну. Поява ідей про рівність прав чоловіків і жінок стала можливою завдяки соціальним, політичним та інтелектуальним трансформаціям, що розгорталися в Європі протягом XVIII-XIX століть.

Соціально-культурна, політична та економічна ситуація XVIII-XIX стає тим тлом, на якому зароджується фемінізм як соціальний-політичний рух та ідеологія, що прагне досягнути рівноправ'я між жінками і чоловіками, а також бореться за знищення гендерних нерівностей у суспільстві. Його головною метою є визнання та врахування прав жінок у всіх сферах життя, включаючи політику, економіку, освіту, сім'ю та культуру [27].

У добу античності жіноче питання вже мало філософське підґрунття. Платон у своєму творі «Держава» (IV ст. до н. е.) висловлював думку, що жінки здатні виконувати ті ж самі функції, що й чоловіки, якщо вони отримають відповідну освіту. Однак, в його концептуалізації чоловік асоціюється з духовним принципом, тоді як жінка відображає матеріальну, тілесну та менш піднесену сутність (Платон, Держава). Водночас Арістотель у «Політиці» розглядав жінок як підлеглих чоловікам, обґрунтовуючи це їхньою фізичною та емоційною природою. Згідно з Арістотелем, жінки є "неповноцінними", оскільки, на його думку, вони мають фізичні дефекти. Бертран Рассел, філософ, більш близький до сучасності, зазначав, що якби Арістотель дозволив своїй жінці висловити свою думку, він, можливо, уникнув би такої грубої помилки. Арістотель також стверджував, що "чоловіче сім'я несе дух, а жінка лише забезпечує матерію", що свідчить про його переконання у функціональній ролі жінки в репродуктивному процесі. Таким чином, за його уявленнями, репродуктивна роль жінки не надає їй реальної влади, а скоріше обмежує її до виконання певних функцій. На думку Галини Островерхової, цей підхід

Арістотеля відображає обмежене сприйняття жінки як лише об'єкта для репродукції, позбавленого агентності та автономії [69].

У середньовіччі жіноча роль визначалася передусім релігійними канонами. Християнська церква закріпила патріархальні уявлення про жінку як про грішну істоту, відповідальну за первородний гріх (Єва) або як святу матір (образ Діви Марії). Єдиними можливими шляхами для жінки були подружнє життя або чернечий шлях.

В Україні ця тенденція особливо простежувалася в період козаччини: «козаки не могли мати нічого спільного з жінками і, більше того, якщо хтось із них таки, скажімо так, був „слабкий до жінок“ [69], то за це суворо карали. З іншого боку, якщо козака було засуджено і приговорено до страти, то врятувати його могла жінка, на якій він мав одружитися. Однак це вважалося великим соромом, оскільки в традиційному суспільстві чоловік мав би самостійно виправдати своє становище, а не бути врятованим через жінку. Така ситуація ставила під сумнів його чоловічу гідність і сприймалася як ознака слабкості, чого намагалися уникати в умовах суворої патріархальної культури козаччини.

Ще одним важливим аспектом є сувора заборона для жінок перебувати на Січі. Козаки вважали, що перебування жінок у цьому чоловічому середовищі порушує природний порядок і заважає дотриманню військової дисципліни. Відтак, жінкам було категорично заборонено входити на Січ, де чоловіки мали своєрідну «чоловічу територію», що символізувала відокремленість від «слабкої» та «непотрібної» жіночої присутності.

Вважаємо за необхідне розглянути також статус української жінки в правових традиціях запорозького козацтва. Сучасний дослідник В. Кульчицький визначав козацьке право як «сукупність звичаєвих норм (приписів), переважна більшість з яких виникла в Запорозькій Січі» [11, с. 60]. У використуваному козаками праві, яке визнавалося як іноземним, так і польським урядом, жінці відводилось особливе місце. Запорозька Січ мала систему законів і звичаїв, які регламентували зносини козаків з жіноцтвом. Запорозьким козакам не дозволялось бути жонатими у місті їх проживання (на Січі), а ті, хто вже

одружений, мали, щоб їхні жінки жили поблизу від Січі, в зимівниках і слободах, куди козаки навідувались час від часу. Однак брати участь у козацьких судах жінкам не заборонялось [13, с.71-72].

Дослідник козаччини Д. Яворницький зазначав, що до найтяжчих злочинів запорожці зараховували не лише зраду, зв'язок із жінкою і содомський гріх (крайня розпуста), з огляду на звичай, що забороняв січовим козакам одруження, але й «кривду, заподіяну жінці, коли козак знеславить жінку як не належить», бо такий злочин «до знеславлення усього війська Запорізького служить» [22, с.172-173]. Джерела свідчать, що козацький вождь Іван Сірко досить суворо дотримувався цієї традиції. Бо за кривду, заподіяну кимось із запорожців полоненій туркені, черкесці чи татарці він засуджував винного до страти. Не викликає сумніву, що зневага до жінки-українки теж суворо переслідувалась козаками. У вироках, записаних до «Войска Запорозкого козачого Прилукського полка Справой книги», сказано, що в 1707 році за згвалтування прилуцької жительки Гребенички було страчено П. Микитченка [8,с.20]. Згідно зі звичаєм, на Запорожжі нещадно карали не лише за присутність жінки на Січі, але й за перелюбство. За цей злочин козаків карали і на Січі, і на Гетьманщині. Бо у вироках, записаних до «Справой Книги», говориться, що парубка Грицька за такий ганебний гріх засуджено до спалення на вогнищі [8, с.20].

Коли вичленити звичаї і традиції запорозького козацтва, які прямо чи опосередковано ставали на захист честі і достоїнства української жінки із загального масиву козацької звичаєвості, стає помітною тенденція до ідеалізації образу жінки і особливо жінки-матері. Відсутність постійного спілкування з жіноцтвом на Січі очевидно призводила не стільки до забуття, байдужості чи зневаги, скільки до ідеалізації жіночого начала. В системі духовних цінностей запорожців традиції шанування жінки-матері набули й світоглядного значення. Це виявилось не лише в ідеалізації таких понять, як Україна-мати, Січ-мати, козацька шабля-мати, де Січ і шабля уособлювали ідеальну матір-заступницю, але й поклоніння жінці-матері-Богородиці, яку козаки вважали своєю релігійною покровителькою і заступницею [17, с. 69-72]. Це під її покровом січовики не

боялися ні вогню, ні грізної морської бурі. На всіх Січах церква її імені вважалася головною, а храмовим святом на Запорозжжі було свято Покрови Пресвятої Богородиці. Козаки носили на грудях хрестики з її зображенням, а значна частина церков і каплиць, зведених на землях запорозьких вольностей, присвячувалась Богоматері. Ікони Божої Матері вважалися серед козаків найшанованішими.

Однак щодо загальноєвропейського контексту лише в епоху Відродження почалося часткове переосмислення ролі жінки, що було пов'язано з розвитком гуманізму. Проте суттєві зміни у суспільному становищі жінок відбулися вже у XVIII столітті, під впливом ідей Просвітництва. Ідеї рівності та свободи, що стали основою Просвітництва, вплинули на розвиток перших феміністичних теорій. Французька революція (1789-1799) висунула гасло «Свобода, рівність, братерство», однак у суспільному дискурсі ці права стосувалися лише чоловіків. У відповідь на це французька письменниця Олімпія де Гуж написала «Декларацію прав жінки і громадянки» (1791), в якій закликала до рівності статей у політичному та громадському житті. За свої погляди вона була страчена на гільйотині у 1793 році.

Ще однією важливою фігурою цього періоду була Мері Волстонкрафт – британська письменниця і філософиня, яка у своїй праці «*На захист прав жінки*» (*A Vindication of the Rights of Woman*, 1792) обґрунтувала необхідність освіти для жінок і рівності можливостей. Її ідеї стали основою для подальших хвиль фемінізму. Волстонкрафт у своїй праці системно виклала ідею, що освіта та розвиток — це універсальні права, а не привілеї чоловіків. Вона полемізує з інтелектуалами свого часу, такими як Руссо та Берк, доводячи, що жінки не є природно «нижчими», а лише залишаються такими через обмеження суспільства. Її думки стали основою для подальшої боротьби за гендерну рівність. Її спадок слід розглядати як міст між епохами, адже вона відкрила шлях до розуміння жінки не як пасивного об'єкта, а як автономного суб'єкта історії, здатного до раціонального мислення і моральної автономії. Попри те, що в XIX столітті її постать зазнала певної дискредитації через особисті деталі, викладені у

мемуарах Вільяма Годвіна, ХХ століття принесло їй заслужене визнання в межах феміністської критики.

В Україні перші спроби боротьби жінок за свої права проявилися в другій половині ХІХ століття. Український фемінізм формувався на перетині європейських ідей та національних соціальних процесів. Однією з перших активісток була Наталія Кобринська (1855–1920) – засновниця першого українського жіночого товариства та авторка творів на феміністичну тематику. У 1887 році вона організувала «Товариство руських жінок», а також видала альманах «Перший вінок» (1887), який об'єднав твори жінок-авторок. Марко Вовчок (Марія Вілінська, 1833–1907) стала першою українською письменницею, яка у своїх оповіданнях піднімала тему становища жінки та її боротьби за гідність. Не менш важливий внесок зробила Ольга Кобилянська (1863–1942) – письменниця, яка у своїх творах («Царівна», «Людина») розглядала питання самореалізації жінки, освіти та подолання соціальних обмежень. У політичному русі брала активну участь Софія Русова (1856–1940) – освітянка і громадська діячка, яка відстоювала рівність прав жінок у системі освіти та суспільному житті.

У ХХ столітті український фемінізм набув організованих форм. У 1920-х роках з'явилися жіночі організації, такі як Союз українок (заснований у 1917 році у Львові). Його лідерками були Мілена Рудницька, яка активно виступала за політичні права жінок. У період радянської влади фемінізм перебував під контролем держави, а всі жіночі питання розглядалися через призму «соціалістичної рівності». У 1980-1990-х роках, після розпаду СРСР, в Україні знову почали активно діяти незалежні жіночі організації.

Важливо зауважити, що фемінізм як інтелектуальний рух формувався під впливом різних філософських течій, серед яких особливе місце займають лібералізм, марксизм, екзистенціалізм і постмодернізм. Заснований на ідеях Просвітництва та класичного лібералізму, ліберальний фемінізм виступав за рівність прав чоловіків і жінок через реформи та законодавчі зміни. Його головними представницями були Джон Стюарт Мілл і Гаррієт Тейлор, які у своїй

праці «Підкорення жінок» (1869) закликали до розширення прав жінок, зокрема у сфері освіти, праці та політики. В Україні ці ідеї підтримували Наталія Кобринська та Ольга Кобилянська.

На відміну від ліберального підходу, марксистський фемінізм вбачав корінь жіночого пригнічення у капіталістичній економічній системі. Фрідріх Енгельс у праці «Походження сім'ї, приватної власності і держави» (1884) доводив, що підпорядковане становище жінки є результатом розвитку приватної власності, а їхнє звільнення можливе лише через соціалістичну революцію. У радянський період ідеї марксизму використовувалися для пропаганди «рівності» жінок у праці, хоча фактично вони залишалися подвійно навантаженими.

Значний вплив на розвиток феміністичної теорії справила Сімона де Бовуар – французька філософиня-екзистенціалістка. У своїй праці «Друга стаття» (1949) вона висунула ідею, що жінка не народжується, а стає жінкою під впливом соціальних норм та патріархальної системи. Її думка про те, що жінки розглядаються як «Інше» щодо чоловіків, стала ключовою для подальшого розвитку феміністичної теорії. В Україні аналогічні ідеї знаходимо у творчості Лесі Українки, особливо у її драмі «Камінний господар», де вона переосмислює жіночу роль у суспільстві.

У другій половині ХХ століття постмодерністський фемінізм заперечив ідею універсальної жіночої ідентичності. Такі дослідниці, як Джудіт Батлер («Гендерний клопіт», 1990), наголошували на тому, що гендер є соціальним конструктом, який формується через повторювані дії. Це відкривало шлях для нових підходів до розуміння жіночої суб'єктності, зокрема у квір-теорії. Сучасний фемінізм розглядає гендер як соціальний конструкт. Важливу роль у цьому напрямку відіграє українська дослідниця Соломія Павличко, яка аналізувала феміністичні мотиви в українській літературі.

Отже, фемінізм, як суспільний рух і теоретична концепція, має глибоке коріння, яке сягає античності, однак активно розвивався в період модерну. Перші ідеї рівності між статями висловлював Платон у «Державі», проте вони були заперечені Арістотелем. У середньовіччі жіноча роль визначалася релігією, а в

епоху Відродження зростало переосмислення жіночого становища, зокрема через гуманізм.

У XVIII столітті, під впливом ідей Просвітництва, виникли перші феміністичні теорії. Французька революція 1789 року закликала до рівності, однак ці права стосувалися лише чоловіків. Олімпія де Гуж та Мері Волстонкрафт стали видатними фігурами того часу, борючись за права жінок на освіту та рівні можливості.

В Україні перші феміністичні рухи виникли в другій половині XIX століття, зокрема завдяки Наталії Кобринській та Ользі Кобилянській, які пропагували права жінок через літературу та громадську діяльність. XX століття стало часом організації жіночих товариств, але радянський період обмежував розвиток фемінізму через контроль держави.

Фемінізм розвивався під впливом різних філософських течій: лібералізм, марксизм, екзистенціалізм і постмодернізм. Ліберальний фемінізм акцентував на рівності через реформи, а марксистський розглядав пригнічення жінок через капіталізм. Важливим внеском стала праця Сімони де Бовуар «Друга стаття», яка визначила соціальний характер жіночої ідентичності. Сучасний фемінізм розглядає гендер як соціальний конструкт, активно розвиваючи ідеї квір-теорії та гендерної флюїдності. Фемінізм є складним і багатогранним рухом, що продовжує розвиватися, адаптуючись до нових соціальних і культурних реалій.

1.2. Еволюція феміністичних рухів та розвиток феміністичних теорій.

Фемінізм як соціальний рух і філософська концепція еволюціонували у кілька етапів, кожен із яких мав свої цілі, методи та ідеологічні засади. Хвилі фемінізму не лише відображають історичний контекст боротьби за права жінок, а й маніфестують певні етичні принципи, такі як рівність, справедливість, автономія та солідарність.

Перша хвиля фемінізму виникла в Європі та США у XIX столітті під впливом ідей Просвітництва, лібералізму та перших соціалістичних учень. Зауважимо, що фемінізм, як рух за права жінок та рівність статей, зароджується

наприкінці XVIII століття, коли важливу роль у формуванні його основних принципів відіграла діяльність та філософія Мері Уолстонкрафт (1759–1797) – британська письменниця, філософ та одна з перших феміністок. У своїх основних працях, таких як *“Думки про права жінок”* (1786), *“Виправдання прав жінок”* (1791) та *“Захист прав жінок”* (1792), Уолстонкрафт радикально критикує стан поневолення жінок, пов'язаний з їх сексуальністю та обмеженнями, що накладаються на їхні можливості для самореалізації. Її праці, зокрема знаменитий трактат *“Виправдання прав жінки”*, стали важливими етапами в розвитку ідеї рівності жінок у суспільстві, зокрема в економічній та професійній сферах. Вимоги до економічної самостійності жінок та доступу до освіти, які вона висунула, стали основою подальших дебатів і боротьби за соціальні та політичні права жінок.

У цей період феміністична думка активно ставить під сумнів традиційні уявлення про роль жінки в суспільстві, особливо в контексті освітніх практик. Одним із важливих аспектів цього періоду стало осмислення концепцій виховання, яке здебільшого було зорієнтоване на підготовку жінки до ролі матері та дружини. Велику роль у критиці традиційного підходу до виховання відіграє філософія Жан-Жака Руссо, який у своєму знаменитому трактаті *“Еміль, або про виховання”* пропонує погляди на виховання дітей, зокрема й дівчат, що викликають глибокі сумніви з точки зору феміністичної теорії. Руссо, хоча і вважав себе прихильником ідеї свободи, у своїх поглядах на виховання дівчат виступав із принципово іншою концепцією, яка суперечила загальним принципам рівності. У п'ятій книзі *“Еміля”*, присвяченій вихованню дівчат, філософ вказує на те, що мета їхнього виховання полягає не в тому, щоб розвивати їх інтелектуальні здібності, а в тому, щоб підготувати їх до ролі підлеглих чоловікам. Він стверджує, що жінки повинні бути готові до того, щоб підкорятися чужій волі, а їхній природною сутністю є залежність від чоловіка. Таким чином, Руссо у своїй педагогічній теорії обґрунтовує ідею, що жіноче виховання має бути зосереджене на вихованні покори і слухняності. Ця концепція виховання, що відображає стереотипи про “природну” підлеглість жінки,

піддається критиці з боку феміністичних мислителів. Вони зазначають, що така освіта не може сприяти розвитку жінок як вільних, незалежних особистостей, здатних до критичного мислення та самостійних рішень. Виховання, яке передбачає, що дівчата повинні бути підкореними і пасивними, ставить їх у становище, яке заважає розвитку їхніх інтелектуальних і моральних можливостей. Критика філософії Руссо вказує на важливість переосмислення традиційних уявлень про жіночу природу та виховання, що є ключовим елементом феміністичного руху кінця XVIII століття.

Головна мета першої хвилі фемінізму – надання жінкам рівних громадянських і політичних прав, зокрема виборчого права. В Україні цей період збігся з національним відродженням і активізацією жіночого руху, що проявилось у діяльності Наталії Кобринської, Олени Пчілки, Ольги Кобилянської.

Серед етичних засад першої хвилі варто виділити такі: принцип рівності – жінки мають отримати рівні права з чоловіками у політичній та правовій сферах; автономія особистості – жінка повинна мати свободу у прийнятті рішень щодо освіти, професійної діяльності, шлюбу; справедливість – боротьба за ліквідацію юридичних та соціальних обмежень для жінок. Вже у 1869 році в США сформувалася перша феміністична організація Національна асоціація за виборче право жінок (заснована Сюзанною Ентоні та Елізабет Кеді Стентон). У 1893 році жінки Нової Зеландії першими у світі отримали виборчі права. В Україні активна діяльність Союзу українок у 1910-х роках сприяла розширенню жіночої освіти та участі жінок у громадському житті. У 1918 році жінки в Україні отримали виборчі права після проголошення Української Народної Республіки.

Фемінізм **другої хвилі** став визначальним чинником у розвитку феміністської теорії та академічних жіночих студій у 1960–70-х роках. Після Другої світової війни жінки отримали право голосу в більшості країн, але залишалися нерівноправними у соціально-економічній сфері. Саме тому друга хвиля фемінізму зосередилася на правах жінок у сфері праці, освіти, сім'ї та

сексуальної автономії. В Україні цей період збігся з радянською ідеологією «офіційної рівності», яка насправді не усунула гендерні стереотипи.

Важливу роль в цей період відіграли роботи Сімони де Бовуар («Друга стаття», 1949), де вона піддала критиці патріархальний соціальний устрій. Бовуар не лише викривала стереотипи, але й прагнула розвінчати глибоко вкорінені міфи про жіночу природу та її соціальну роль. Вона поєднувала риси першої хвилі фемінізму, з її акцентом на правовій рівності, із більш теоретичним підходом, заснованим на психоаналізі, соціології та антропології. Її ідеї стали катализатором другої хвилі фемінізму, яка характеризувалася глибокою рефлексією та прагненням до наукової систематизації жіночого досвіду. Як наслідок, у 1970-ті роки в західних університетах з'явилися центри феміністських студій, що поєднували підходи різних дисциплін – біології, фізіології, антропології, етнографії, філософії, історії та філології.

Етичні засади другої хвилі фемінізму простежуються через низку ключових принципів, що стосуються прав жінок, їхнього статусу в суспільстві та взаємодії з патріархальними структурами влади.

По-перше, одним із основних етичних аспектів є соціальна справедливість. Це передбачає боротьбу за рівний доступ жінок до освіти, професійного розвитку та економічної незалежності. Цей принцип акцентує увагу на необхідності забезпечення рівних можливостей для жінок у сфері кар'єри, заробітної плати та освітніх можливостей, що дозволяє зменшити економічну та соціальну нерівність між статями.

По-друге, важливим етичним принципом є автономія та тілесна недоторканність. Згідно з цим принципом, жінки повинні мати право на самостійний контроль над своїм тілом, що включає можливість доступу до контрацептивів, а також право на репродуктивні вибори, такі як можливість приймати рішення щодо абортів. Це підкреслює значення фізичної автономії як одного з основних аспектів прав жінок.

По-третє, критика патріархату є важливим етичним принципом, що стосується визнання патріархальної культури як системи, яка пригнічує жінок.

Згідно з цією концепцією, структура суспільства, побудована на патріархальних принципах, утримує жінок у підпорядкованому становищі і повинна бути змінена на основі рівноправності та справедливості.

Досягнення другої хвилі фемінізму є значними і конкретними. Одним з основних здобутків є законодавче закріплення принципу рівної оплати праці, що стало важливим кроком у забезпеченні економічної рівності між чоловіками та жінками в США та Європі. Це дозволило значно зменшити дисбаланс у заробітній платі, що існував протягом багатьох століть.

Іншим важливим досягненням є легалізація контрацептивів та абортів у багатьох країнах, що дало жінкам можливість контролювати свою репродуктивну функцію та робити свідомий вибір щодо власного тіла. Цей крок забезпечив більшу свободу жінок у визначенні свого життя і кар'єри. В Україні досягнення другої хвилі фемінізму також стали важливими, зокрема через перші дослідження жіночого питання.

Цікавим є те, одним із основних аспектів другої хвилі стало критичне ставлення до поширених у масовій культурі зображень «ідеальної жінки», які проникли у всі сфери — від кінематографа до реклами. Феміністки того часу виявили дві основні проблеми: по-перше, об'єктивацію жінок, тобто зведення їх до об'єктів бажання і споживання, по-друге, створення недосяжних стандартів краси та поведінки «ідеальної жінки», що ставали нормою для суспільства. Однією з найяскравіших і найвідоміших представниць тогочасної кінокультури була Мерлін Монро, чий образ став символом сексуальності та жіночої привабливості. Її фізична краса, виразна зовнішність активно використовувалися як маркетинговий інструмент в кіноіндустрії 1950-х – 60-х років, де вона була зведена до ідеалу сексуального бажання. Монро стала частиною культури об'єктивізації жіночого тіла, де акцент робився не на її особистих якостях, інтелекті чи таланті, а на її зовнішній привабливості. Мерлін Монро, з її культовими ролями стала ідеалом сексуальності, який у кінцевому результаті відобразив стереотипне сприйняття жінки як об'єкта, а не рівноправної особистості.

Важливим кроком у розвитку феміністської теорії стало те, що наприкінці 1960-х років кінознавство перетворилося на важливий компонент цієї теорії. Феміністська теорія в кінематографії з часом сформувалася як парадигма кінокритики, яка поєднувала феміністичні погляди та психоаналіз.

Однією з перших, хто застосував феміністичний підхід до аналізу кінематографії, була Лаура Малві. У своєму есе "Visual Pleasure and Narrative Cinema" вона розглянула кінематограф як інструмент чоловічої домінації, стверджуючи, що фільми не можна розглядати лише як розвагу, а потрібно вивчати через призму феміністичної критики. Використовуючи лаканівський психоаналіз, Малві аналізувала гендерну суб'єктивність та візуальне задоволення, що виникає при перегляді фільмів. Вона визначила два основні види візуального задоволення: скопофілію (задоволення від спостереження) і нарцисизм (від ідентифікації з персонажем), і запропонувала радикальну стратегію боротьби з експлуатацією жінок у кіно через знищення цих форм задоволення.

Іншою важливою постаттю в розвитку феміністської кінокритики була Джеккі Стейсі, яка у своїй роботі "Пильнуємо зірок: Голлівуд і жінки-глядачки" аналізувала роль жінок-глядачок у формуванні гендерних ролей через популярну культуру. Вона стверджувала, що кіно дозволяє жінкам будувати власну ідентичність і стає засобом для опору традиційним гендерним уявленням.

З огляду на теоретичні підходи фемінізму другої хвилі, важливу роль відіграла феміністська критика психоаналізу, яка не тільки доповнила існуючі погляди, а й запропонувала нові методи для осмислення гендерної нерівності. Зокрема, внесок Кейт Міллетт, Бетті Фрідан та Мелані Кляйн у критику психоаналітичних теорій виявився значущим, адже вони переосмислили традиційні концепції жіночності, що часто ґрунтувалися на патріархальних уявленнях. У своїй книзі Політика статі Міллетт розвинула ідеї про патріархальну систему, яка увічнюється через традиційні психоаналітичні концепції жіночності, зокрема у працях Зигмунда Фрейда. Вона наголошувала на тому, що теорії, які підкреслюють анатомічні та біологічні чинники поведінки,

є недостатніми для пояснення соціального становища жінок. Натомість вона звертала увагу на соціальні, політичні та економічні умови, які формують жіночу суб'єктивність [24,с.136]. Фрейдистська концепція несвідомого, на думку Міллетт, є ключовою для розуміння культурного конструювання жіночої ідентичності. Однак вона критикувала ідею про те, що жіноча суб'єктивність визначається винятково через структуру «Іншого» (батька, лікаря, аналітика). На її думку, феміністська теорія має довести не лише самодостатність жінки, а й незалежність її бажання від чоловічої оптики [24,с.68].

Бетті Фрідан, своєю чергою, звертала увагу на роль патріархальної сім'ї у формуванні гендерної нерівності. Вона вважала, що традиційні сімейні ролі підкреслюють жіноче тіло як джерело задоволення для чоловіків, тоді як його продуктивний і творчий потенціал залишається недооціненим [52]. Крім того, вона зазначала, що жінки часто перебувають у стані внутрішнього конфлікту через суперечність між соціальними очікуваннями та їхньою реальністю. Цей стан породжує відчуття безсилля, яке слугує механізмом закріплення патріархального контролю.

Окремий внесок у феміністську критику психоаналізу зробила Мелані Кляйн, яка переосмислила фрейдистську модель едипового комплексу. Вона наголошувала на важливості доедипового періоду розвитку, підкреслюючи, що первинна ідентифікація дитини відбувається з матір'ю, а не з батьком. Згідно з її концепцією, цей період має визначальний вплив на подальше формування жіночої суб'єктивності, зокрема на особливості материнської ролі та взаємини між матір'ю та донькою. Кляйн доводила, що в традиційній сімейній структурі жіноча ідентичність часто формується через амбівалентність і втрату автономності, що згодом впливає на соціальні та психологічні аспекти життя жінок.

Третя хвиля фемінізму виникла у 1990-х роках як реакція на обмеження, які мали попередні хвилі феміністського руху. Хоча перші хвилі здебільшого фокусувалися на правах білих жінок середнього класу, третя хвиля визнала необхідність розширення феміністичних ідей, щоб охопити питання расової,

етнічної та сексуальної ідентичності. Вона стала відповіддю на критику, що фемінізм у попередні періоди недостатньо звертав увагу на різноманітність досвіду жінок і на те, як соціальні, економічні та культурні чинники впливають на їхні права.

“Індивідуальний рух” (третя хвиля фемінізму) став реакцією на невдачі фемінізму “другої хвилі”. Термін "третя хвиля" був запропонований Ребекою Волкер (Rebecca Walker), яка прагнула зосередити увагу на питаннях ідентичності, зокрема квір-жінок та не-білих жінок, що часто залишалися поза увагою попередніх феміністичних течій.

Однією з важливих сфер, де здобутки феміністичної думки “третьої хвилі” знайшли своє втілення, є освітня політика, зокрема через концепцію політики ідентичності. Вона передбачає створення умов для визнання і розпізнавання різних типів ідентичностей у навчальних програмах, щоб забезпечити рівність і розуміння різноманітності серед студентів. Аналітика політики ідентичності, зокрема у контексті освіти, дозволяє визначити, які курси та матеріали необхідно включати в навчальний процес, аби надати можливість кожній індивідуальності бути почутою і визнаною.

Ключовим аспектом феміністичної рефлексії цієї проблеми є розуміння балансу між двома важливими складовими освіти: збереженням незалежності інтелектуального розвитку та прагматичним орієнтуванням навчального процесу. Це забезпечує інтеграцію різноманітних перспектив і дозволяє уникати домінування однієї культурної чи ідентичної моделі, тим самим підтримуючи інклюзивність і рівність у навчанні та науці.

Історично третя хвиля фемінізму виникла в умовах глобальних змін, зокрема після падіння Берлінської стіни, розпаду СРСР та активного розвитку сучасних технологій і медіа. У цей період жіночі організації в Україні почали активно розвиватися. Період також був відзначений активізацією жіночих досліджень, серед яких вагому роль відіграла праця Соломії Павличко, яка займалася питаннями жіночої культури та історії.

Етичні засади третьої хвилі фемінізму ґрунтуються на кількох основних принципах. По-перше, індивідуальна ідентичність стала важливим аспектом цієї хвилі. Третя хвиля стверджує, що жінки можуть ідентифікувати себе за межами традиційних гендерних ролей, дозволяючи кожній жінці вибирати, ким вона хоче бути, і не обмежуватися лише звичними стереотипами. По-друге, інклюзивність стала одним із основних принципів третьої хвилі, що включає боротьбу за права жінок різних рас, етносів і сексуальних орієнтацій. Це дозволило фемінізму розширити своє поле діяльності та об'єднати різноманітні групи жінок, кожна з яких має свої специфічні потреби та проблеми. Третій важливий принцип – деконструкція гендеру. Згідно з цією ідеєю, гендер розглядається не як біологічна даність, а як соціальний конструкт, що означає, що кожна людина має право на самовираження поза межами жорстких соціальних норм.

Досягнення третьої хвилі фемінізму включають значний прогрес у розширенні прав жінок ЛГБТ+ у багатьох країнах. Права сексуальних меншин, зокрема жінок, стали предметом феміністичної боротьби, що дозволило забезпечити правовий захист та підвищити рівень толерантності до різноманітних сексуальних ідентичностей.

Четверта хвиля фемінізму виникла в умовах глобальних технологічних змін, зокрема розвитку інтернету та соціальних мереж, що значно змінили спосіб ведення активізму та комунікації. Ця хвиля стала відповіддю на нові виклики, пов'язані з цифровими технологіями, такими як кібернасильство та онлайн-небезпеки для жінок, а також стала каталізатором глобальних рухів, таких як #MeToo та #TimesUp. В Україні четверта хвиля фемінізму посилилася після Євромайдану, коли соціальні рухи набули нової сили, а питання гендерної рівності і боротьби з домашнім насильством стали центральними темами для обговорення на державному рівні.

Етичні засади четвертої хвилі фемінізму акцентують на глобальній солідарності, що передбачає взаємну підтримку жінок по всьому світу у боротьбі за права і рівність. Ключовим є також прагнення до рівності та безпеки, що включає боротьбу з харасментом, сексуальним насильством і дискримінацією в

усіх її формах. Не менш важливою є цифрова етика, яка ставить за мету захист прав жінок у кіберпросторі, особливо у світлі нових загроз, таких як кібербулінг і переслідування через Інтернет.

Досягнення четвертої хвилі включають важливі законодавчі кроки, такі як запровадження Стамбульської конвенції, спрямованої на боротьбу з насильством проти жінок, яка стала важливим міжнародним інструментом для забезпечення захисту прав жінок. В Україні, у свою чергу, активізувались дискусії щодо жіночих прав на державному рівні, і багато питань щодо гендерної рівності набули нової актуальності.

Отже, фемінізм пройшов довгий шлях від боротьби за основні права, такі як виборче право, до сучасних викликів, пов'язаних із цифровою ерою та боротьбою з насильством і дискримінацією. Кожна хвиля фемінізму мала свої етичні засади, які змінювали і розширювали уявлення про рівність та справедливість. В Україні феміністичний рух розвивається у тісному зв'язку з європейськими та світовими тенденціями, і сучасні проблеми, зокрема гендерне насильство, сексуальна дискримінація та боротьба за рівні права, залишаються надзвичайно актуальними.

1.3. Критика фемінізму: аргументи та контраргументи.

Фемінізм, як соціальний і культурний рух, що виступає за рівність статей, протягом своєї історії зазнавав як широкої підтримки, так і численної критики. Аналіз критичних аргументів щодо фемінізму є важливим для розуміння його внутрішньої динаміки, етичних засад і трансформаційних процесів.

Консервативні критики фемінізму часто стверджують, що рух підриває традиційні моральні цінності, сімейну інституцію та соціальний порядок. Вони наголошують, що традиційні ролі чоловіка і жінки, закріплені протягом століть, є основою стабільного суспільства. За їхньою логікою, різке прагнення до рівності може руйнувати природний баланс між статями, що, на їх думку, негативно впливає як на сімейні відносини, так і на суспільну мораль.

Феміністичний дискурс, у відповідь на ці аргументи, підкреслює, що

рівність не означає знищення традицій, а, навпаки, створення умов для вільного вибору та реалізації особистості. Фемінізм закликає до перегляду стереотипних уявлень про гендерні ролі, не відкидаючи при цьому цінності сім'ї, а спрямовуючи зусилля на забезпечення автономії кожної людини незалежно від статі. Таким чином, боротьба за рівність сприяє зміцненню соціальної справедливості та дозволяє як жінкам, так і чоловікам вільно конструювати свою ідентичність.

Феміністичні теорії, що ґрунтуються на дослідженні категорії «жінка», у своєму розвитку часто використовують поняття ідентичності як засіб окреслення особливих інтересів і цілей всередині феміністичного дискурсу. Водночас, це поняття породжує необхідність репрезентації жінки як суб'єкта в соціальній і політичній сфері. Згідно з думкою численних дослідників, включаючи Джудіт Батлер, існує важливе зауваження, що не можна спрощено ставитися до «суб'єктивності» жінок як до стійкої і незмінної сутності [40, с. 221]. Такий підхід викликає питання щодо гнучкості гендерних категорій, що, в свою чергу, призводить до сумнівів щодо того, чи можна розглядати жінку як замкнену категорію, що не підлягає змінам або трансформаціям у суспільстві.

Впливова феміністка Е. Джаггер, на початку 1980-х років, оскаржила традиційну думку, що анатомічні відмінності між статями лежать в основі соціальних відмінностей, ставлячи під сумнів саму ідею чіткого поділу між природою та культурою [58, с. 103–113]. Це питання гендеру, на відміну від біологічного «статі», стає однією з найбільш актуальних тем у сучасних дослідженнях жіночої суб'єктивності. Джудіт Батлер, зокрема, стверджує, що гендер є результатом соціального упорядкування фізичних відмінностей, а не відображенням природи. Вона підкреслює, що гендер не реалізує фіксовані фізіологічні відмінності між чоловіками та жінками, а є знанням, яке встановлює значення цих відмінностей в суспільстві [67, с. 2].

Розвиток постмодерністських теорій, у тому числі роботи Мішеля Фуко, Жака Дерріда і Жюльєна Делеза, значно вплинув на концептуалізацію жіночої суб'єктивності в феміністичному дискурсі. Постмодернізм критикує традиційні,

бінарні опозиції, такі як «чоловік/жінка», і вимагає перегляду ролі жінки в культурі. За Фуко, суб'єкт не є пасивним об'єктом, який можна визначити через просте відображення зовнішнього світу. Його погляд на суб'єкта полягає в тому, що кожна особа є місцем для потенційних «заблуджень» і джерелом «напруженого прагнення до пізнання» [51, с. 236]. Водночас, цей підхід також вказує на те, що жінка, як маргінальний суб'єкт, репрезентується у культурі через дискурс провини, а її голос, відповідно, часто піддається жорсткій цензурі.

Теорії Фуко акцентують увагу на тому, що чоловічі логіки не можуть визнати «безумну жіночу інакшість», її специфічний спосіб тілесного існування та сприйняття. У цьому контексті, жінка часто опиняється в ролі «признаючогося суб'єкта», де її голос і тілесність підлягають винятковому контролю і дискурсивному оформленню [50, с. 491]. З одного боку, це відображає концепцію жіночого тіла як особливого поля для виробництва суб'єктивності, що ставить під сумнів пануючі ідеї про жінку як «незалежний» суб'єкт, здатний виразити свою ідентичність поза культурними обмеженнями.

Цікавою є позиція представників феміністичної критики, які, спираючись на ідеї французької філософині Сімони де Бовуар, стверджують, що в традиційному розумінні під суб'єктом зазвичай розуміється не абстрактна сутність, а цілком конкретний – «білий чоловік середнього класу», чий «чоловічий» досвід і є основою його «абстрактності» [31]. Це означає, що ідея суб'єкта, як такої, завжди фіксована в рамках певної соціальної категорії, яка в історичній та культурній традиції західної цивілізації ототожнюється з чоловіком певної раси і класу, а отже, не є універсальною.

Теорія дослідниці в андрогінії С. Бем про «лінзи андроцентризму» в сучасному культурному дискурсі свідчить про те, що чоловічий досвід розглядається як нейтральний стандарт або норма, а жіночий досвід сприймається як відхилення від цієї норми, обумовлене специфікою статі. Відповідно, робиться висновок, що з чоловіком прийнято поводитись як з людиною, тоді як з жінкою – як з «Іншим» [38, с. 34]. Таким чином, спостерігається явний поділ між «нормою» та «відхиленням», що вказує на

дискримінацію і маргіналізацію жіночого досвіду в культурному та соціальному контекстах.

Українська дослідниця гендеру І. Жеребкіна виявляє так звану «логічну структуру «Іншості»», що формується при конструюванні різних практик суб'єктивізації. Вона стверджує, що образ «Іншого» як рівнозначного суб'єкта культури може бути основою для репрезентації альтернативних, зокрема жіночих, цінностей в традиційній західноєвропейській культурі [12, с. 31]. Ця ідея відкриває нові можливості для перегляду гендерних стереотипів, сприяючи формуванню альтернативних поглядів на роль жінки в культурному та соціальному житті.

Однак варто зазначити, що сама дослідниця не розглядає специфічні групи та класи «інакших» жінок (лесбійок, секс-працівниць і т.д.) як складові категорії «жінка», оскільки ці групи можуть загрожувати стабільній ідентичності та єдності логічної конструкції жіночої ідентичності. Це питання залишається складним і відкритим, оскільки включення різних маргінальних груп до цієї категорії може поставити під сумнів усталені наративи про жіночу ідентичність та її універсальність у контексті західноєвропейської культури [12, с. 33].

Постмодерністські теорії суб'єктивності пропонують нову оптику для розуміння жіночого досвіду в культурі. Вони не лише піддають сумніву усталені структури ідентичності, а й вимагають визнання «іншості» як важливого елемента в процесі створення нових логічних моделей. Підхід, заснований на відмові від бінарних опозицій, дозволяє створити більш комплексну та динамічну картину жіночої суб'єктивності, що відкриває можливості для більш широкого визнання жіночого досвіду в культурному контексті.

Одним з основних напрямів критики фемінізму є есенціалістська позиція, яка стверджує, що рух ігнорує біологічні, природні відмінності між чоловіками та жінками. Альтернативи гендерному есенціалізму, що виникли в середині ХХ століття, стали основою для змін у розумінні гендеру і сексуальності в сучасних соціальних науках. Вже у середині ХХ століття феміністки другої хвилі, зокрема Симона де Бовуар, поставили під сумнів ідею фіксованих гендерних

відмінностей, аргументуючи, що гендер не є вродженим, а соціально сконструйованим. Відповідно до її теорії, особи формують свої гендерні ролі через досвід взаємодії з соціальним світом, де культура і соціальні норми накладають обмеження на поведінку і самовираження, залежно від того, чи є особа чоловіком чи жінкою. Важливо зазначити, що цей погляд не зводить гендер до простої інтерпретації біологічних відмінностей, а радше визнає, що суспільні структури, історичні умови та культурні уявлення визначають те, як ми переживаємо та виражаємо свою стать.

Письменниця Сенді Стоун запропонувала критику есенціалістських дискурсів гендеру в «Імперія завдає удару у відповідь: посттранссексуальний маніфест» (1987), основоположному есе в дослідженнях трансгендерності. Відтоді на цю тему писали інші теоретики, такі як Джек Халберстам, Джей Проссер, Джудіт Батлер, Джулія Мішель Серано, Пол Б. Пресіадо та Сьюзен Страйкер.

Пізніше, в кінці ХХ століття, філософ і теоретик Джудіт Батлер запропонувала ще більш радикальну теорію, згідно з якою гендер не лише соціально конструйований, але й перформативний. Батлер звертається до феноменологічної теорії дії, яку розвивали Едмунд Гуссерль, Моріс Мерло-Понті та Джордж Герберт Мід, щоб осмислити, як соціальні агенти утворюють соціальну реальність через мовні акти, жести та інші символічні соціальні знаки, що визначають наше існування у світі [40, с. 519-531]. Батлер вказує на те, що гендер створюється через повторювані соціальні практики, в яких індивіди «виконують» свої гендерні ролі, що є актами, що постійно конструюють і підтримують визначені соціальні норми. Теорія соціального конструктивізму та перформативного гендеру, запропонована Джудіт Батлер, не отримала універсального визнання серед феміністичних теоретиків і була відкинута рядом вчених. Одним з таких критиків є Сандра Бем, яка у своїй праці *The Lenses of Gender: Transforming the Debate on Sexual Inequality* (1993) виступила проти повного заперечення біологічних відмінностей між статями, стверджуючи, що соціальні конструкції гендеру не можуть ігнорувати вплив біологічних факторів,

які визначають статеві ролі і нерівність між чоловіками та жінками. Вона розглядає гендер як множину взаємодіючих факторів, включаючи біологію та соціальні умови, що відрізняється від підходів, які повністю відкидають біологічний аспект.

Іншим критиком є Алісон Стоун, яка в своїй статті *Essentialism and Anti-Essentialism in Feminist Philosophy* (2004) аналізує та критикує позицію антиесенціалізму у феміністичній теорії. Стоун відзначає, що хоча антиесенціалізм важливий для визнання різноманітності жіночих досвідів і ідентичностей, він не завжди корисний для пояснення соціальних і політичних нерівностей між статями, оскільки може спричинити невизначеність у питаннях, пов'язаних з правами жінок та соціальними структурами.

Ще однією значущою фігурою є Шарлотта Вітт, яка у своїй роботі *Anti-Essentialism in Feminist Theory* (1995) підкреслює важливість залишити простір для існування певних загальних характеристик, які можуть бути пов'язані з жінками і чоловіками, навіть при визнанні ролі соціальних конструкцій у формуванні гендерних відмінностей. Вітт також вказує на те, що повне відкидання есенціалізму може призвести до занадто широкого трактування поняття гендеру, що робить неможливим чітке визначення і розуміння гендерної нерівності та її усунення.

Гендерний есенціалізм у феміністичній теорії представляє проблему щодо трансфемінізму. Гейл Саламон [66]. *Transfeminism and the future of gender*. У Scott, Joan Wallach (ред.). *Women's studies on the edge*. Durham: Duke University Press) пише, що трансдослідження мають бути «розривом цієї категорії, особливо якщо цей розрив потребує нової артикуляції стосунків між статтю та гендером, чоловіком і жінкою». Трансуб'єктивність кидає виклик бінарності гендерного есенціалізму, оскільки вона порушує «фіксовану таксономію статі», і це створює опір у жіночих дослідженнях, які як дисципліна історично залежали від фіксованості статі.

Деякі феміністки припускають гендерний есенціалізм або відкрито його аргументують. Культурний фемінізм, наприклад, є штамом радикального

фемінізму, який звертається до гендерного есенціалізму, щоб піднести те, що він вважає внутрішньо жіночим. У своїй книзі "Справа проти сексуальної революції" Луїза Перрі [63] зазначає, що чоловіки та жінки виявляють значні групові відмінності в вимірній соціосексуальності, і стверджує, що з точки зору еволюційної біології такі відмінності слід очікувати, враховуючи різні доступні репродуктивні стратегії до кожної статі. Перрі робить висновок, що заперечення гендерного есенціалізму, принаймні в цьому випадку, завдає шкоди інтересам жінок, віддаючи перевагу культурі сексуальної взаємодії, яка краще відповідає сексуальним уподобанням чоловіків з високим статусом.

Отож з точки зору есенціалістів, фемінізм намагається звести різницю між статями до одного універсального поняття рівності, що, на їхню думку, є спрощеним підходом. Вони вказують на те, що біологічні відмінності, зокрема генетичні, гормональні та психологічні, суттєво впливають на поведінку і природні схильності людей, а тому не можна ігнорувати ці аспекти при формулюванні соціальних норм і рівних прав. Згідно з цією точкою зору, феміністичний підхід до рівності створює штучну концепцію, яка не враховує цих природних обмежень і може призвести до надмірної уніфікації суспільних ролей. На нашу думку, сучасний фемінізм не заперечує існування біологічних відмінностей між статями, але виступає за те, щоб ці відмінності не використовувалися як підстава для соціальної дискримінації. Однією з основних тез феміністичного руху є те, що рівність прав не означає тотожності статевих характеристик, а передбачає рівні можливості для розвитку кожної особистості, незалежно від біологічних параметрів. Це розуміння дозволяє зберегти повагу до природних особливостей, але водночас забезпечити рівний доступ до соціальних, професійних та культурних можливостей.

Отже, критика фемінізму є багатогранною і охоплює як ідеологічні, так і практичні аспекти руху. Критики зазначають, що фемінізм ігнорує біологічні відмінності між статями, має тенденцію до виключення певних соціальних груп та може створювати нові форми дискримінації. Водночас, контраргументи сучасного фемінізму свідчать, що рух спрямований на забезпечення рівних

можливостей для всіх, незважаючи на природні відмінності, та на подолання соціальних обмежень. Крім того, фемінізм не зводиться до дискримінації чоловіків, а виступає за руйнування патріархальних стереотипів, які обмежують як жінок, так і чоловіків.

Висновок до 1 розділу

Фемінізм як теоретичний і суспільний феномен є динамічним, історично еволюційним рухом, що формувався під впливом філософських, політичних та культурних трансформацій. Від перших концепцій рівності в античності до сучасних постструктуралістських підходів, гендерні студії послідовно розширювали уявлення про права, свободи й соціальну справедливість. Еволюція фемінізму охоплює боротьбу за базові громадянські права, включно з виборчим правом, до сьогоднішніх викликів — протидії гендерному насильству, дискримінації та боротьбі за репрезентацію в усіх сферах суспільного життя.

Історична перспектива розвитку феміністичних ідей – від класичної філософії до постмодернізму – доводить, що фемінізм не є монолітною ідеологією, а радше плюралістичним полем, яке постійно оновлюється у відповідь на соціальні трансформації. У цьому контексті критика фемінізму виступає не лише як опозиція, а й як продуктивний елемент дискусії, що стимулює перегляд усталених норм і сприяє формуванню більш інклюзивних моделей суспільної взаємодії.

Сучасний фемінізм, спираючись на досягнення попередніх хвиль, прагне створити інклюзивне середовище, де біологічні відмінності не стають підставою для соціальної ієрархії. Він наголошує на необхідності рівних можливостей для самореалізації особистості, незалежно від статі, визнаючи водночас різноманітність і складність гендерних ідентичностей. Такий підхід дозволяє не лише руйнувати патріархальні моделі, але й переосмислювати ролі чоловіків і жінок у контексті сучасного суспільства.

В українському контексті феміністичний рух має глибоке історичне коріння та поступово інтегрується у глобальні процеси. Зусилля українських

феміністок минулого й сьогодення демонструють стійкість та адаптивність ідей рівності до локальних умов, що особливо актуально в період соціальних змін і трансформацій.

Отже, фемінізм є не просто боротьбою за права жінок, а широким проектом соціальної справедливості, що прагне гармонізувати природне й соціальне, індивідуальне й колективне, зберігаючи етичний фокус на гідності кожної людини.

РОЗДІЛ 2. ГЕНДЕРНА ДИСКРИМІНАЦІЯ ЯК ЕТИЧНА ПРОБЛЕМА

2.1. Сутність та прояви гендерної дискримінації у сучасному суспільстві

У сучасному світі питання гендерної рівності залишаються надзвичайно актуальними, незважаючи на значні досягнення в боротьбі за права жінок. Жінки сьогодні займають керівні посади, працюють у політиці, служать на війні та досягають неймовірних кар'єрних висот. Проте, гендерна рівність залишається недосягнутою у багатьох сферах. Як показує дослідження сучасної активістки-феміністки Керолайн Кріадо Перес у книзі «Невидимі жінки», жінки досі зіштовхуються з дискримінацією та нерівністю, яку підтримує історичний, культурний та соціальний контекст [18].

Хоча ситуація у світі поступово змінюється, в Україні також відбуваються трансформації. Проте, як зазначає І. Тишко, процес боротьби за рівність у Україні ще не завершено, і існує багато труднощів, зокрема у сфері виконання законів та освіти [9]. Дискримінація жінок не є вигідною ані для суспільства, ані для економіки. О. Руднева зазначає, що обмеження прав жінок шкодить всьому суспільству, оскільки обмежує потенціал половини населення [9]. На противагу цьому, зміни в Україні, зокрема надання жінкам рівних можливостей у політиці, бізнесі та інших сферах, свідчать про поступову трансформацію суспільства в бік гендерної рівності.

Водночас зміни у суспільстві є лише початковим етапом, і багато ще треба зробити, щоб забезпечити рівні можливості для всіх [9]. Зокрема, невелика кількість жінок на керівних посадах у сфері інновацій та науки є яскравим прикладом того, як гендерна нерівність обмежує потенціал суспільства.

Отож гендерна дискримінація є серйозною проблемою, яка не втрачає своєї актуальності навіть у наш час, незважаючи на численні програми та ініціативи, спрямовані на досягнення рівності між чоловіками та жінками. Вона проявляється у різних сферах життя і значною мірою впливає на становище окремих індивідів, а також на загальне соціальне середовище. Важливо зазначити, що дискримінація за гендерною ознакою – це не лише питання нерівного ставлення до жінок, але й будь-яка форма обмеження прав чи

можливостей людей на основі їх гендеру, що порушує принципи рівності та справедливості в суспільстві. Згідно зі статтею 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків і жінок», дискримінація за ознакою статі означає дії або бездіяльність, що призводять до будь-якого розрізнення, винятку чи привілеїв за статевою ознакою, якщо це обмежує або унеможливує рівне користування правами і свободами особи [14].

Загальна гендерна дискримінація в Україні має глибокі соціальні корені. Наприклад, існують упередження, що чоловіки повинні займатися технічними завданнями (як, наприклад, заміна лампочок чи підключення комп'ютерів), а жінки повинні виконувати інші, менш відповідальні функції. В Україні, наприклад, жінки часто несуть більший тягар домашньої праці, догляду за дітьми, що суттєво ускладнює їх можливості для працевлаштування та кар'єрного зростання. Ці стереотипи формуються з дитячих років і вкорінюються в суспільстві через соціалізацію, культуру та традиції. Щодо цього О. Голуб зауважує, що нерівність у гендерних стосунках стала наслідком патріархального укладу, що функціонував протягом століть [9]. Таким чином, основними причинами гендерної дискримінації є стереотипи, пов'язані з традиційними гендерними ролями, що визначають, яку поведінку та обов'язки повинні виконувати чоловіки і жінки. Наприклад, у багатьох культурах існує переконання, що чоловіки повинні бути економічно незалежними, сильними та рішучими, в той час як жінки часто сприймаються як менш раціональні, ніжні і емоційні. Такі стереотипи обмежують можливості жінок у кар'єрному зростанні, впливають на розподіл домашніх обов'язків та можуть призводити до дисбалансу в професійному та особистому житті.

Жінки часто стикаються з дискримінацією у вигляді меншої заробітної плати за ту ж саму роботу, обмеженими можливостями для кар'єрного росту та труднощами в отриманні висококваліфікованих посад. Вони можуть бути менш представлені на керівних посадах або у професіях, що вимагають високого рівня кваліфікації та досвіду.

Законодавчо в Україні визначено низку правових норм, які повинні забезпечувати рівність прав чоловіків і жінок, зокрема в сфері трудових відносин. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків і жінок» забороняє дискримінацію за ознакою статі при прийомі на роботу, визначенні умов праці та кар'єрного росту. Однак, практика на ринку праці часто суперечить цим нормам. Дослідження Т. Марценюк показують, що дискримінація за статевою ознакою залишається поширеним явищем в Україні, і не завжди з боку роботодавців є адекватний механізм покарання за порушення законодавства [21, с. 51].

Зокрема, роботодавці часто порушують Закон, вказуючи в оголошеннях про вакансії вимоги, що обмежують можливості певної статі (наприклад, «робота тільки для жінок» або «робота тільки для чоловіків»), що суперечить статті 17 цього ж закону. За порушення цих норм, не передбачено реальних санкцій, що знижує ефективність законодавчих заходів на практиці [21, с. 51-53].

Однією з найболючіших форм гендерної дискримінації на робочому місці є сексуальні домагання. Згідно зі статтею 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків і жінок», сексуальні домагання визначаються як дії сексуального характеру, які принижують чи ображають осіб у трудових, службових чи інших відносинах підпорядкування. Проте це визначення має свої обмеження, оскільки воно охоплює лише вертикальні відносини, наприклад, між начальником та підлеглим. Проте сексуальні домагання можуть мати місце й у горизонтальних відносинах між колегами, про що в законодавчому визначенні не згадується. Більш того, за даними міжнародних досліджень, сексуальні домагання серед колег є значно більш поширеними, ніж у відносинах начальник-підлеглий.

Крім того, дослідження, проведені в Україні, демонструють, що сексуальні домагання є досить поширеним явищем. За даними соціологічного дослідження 2005 року, 20% респондентів вважали, що сексуальні домагання на робочому місці є досить поширеним явищем, а 45% відзначили, що такі випадки трапляються рідко. Лише 13% респондентів зазначили, що на їхньому робочому

місці сексуальні домагання взагалі не трапляються. Варто зазначити, що ці результати відрізняються від офіційної статистики, яка фіксує значно менші показники, що свідчить про недооцінку масштабів цієї проблеми на державному рівні [21, с.51-53].

Сексуальні домагання також мають серйозні наслідки для психо-фізичного стану постраждалих, що може призвести до зниження продуктивності праці, втрати мотивації та навіть до звільнення. Відсутність адекватних механізмів захисту робітників від сексуальних домагань сприяє створенню токсичного робочого середовища, яке негативно впливає на моральний клімат в колективі [21, с. 53].

Також дискримінація може проявлятися у вигляді обмеженого доступу до освіти для жінок у деяких країнах або у виборі професії, де існують гендерні стереотипи щодо того, які професії підходять для чоловіків і які – для жінок. В Україні, наприклад, жінки можуть зазнавати труднощів у професіях, пов'язаних з технікою чи лідерством. Це призводить до дискримінації не лише за статевою ознакою, але й обмежує можливості для кар'єрного росту та розвитку. Жінки менш представлені на високих політичних посадах, що обмежує їх вплив на прийняття важливих рішень. Ця дискримінація може також включати бар'єри для участі у виборних процесах або обмежену можливість впливати на політичні рішення, що стосуються питань гендерної рівності. Як зазначає Керолайн Кріадо Перес у своїй праці *Invisible Women: Data Bias in a World Designed for Men*, «Факти беззаперечно свідчать: політичне середовище несприятливе для жінок. Це означає, що, хоча формально правила гри для всіх однакові, в реальності жінки-політкині опиняються в невігідному становищі порівняно з чоловіками. Так відбувається завжди, якщо будь-яка система створюється, не враховуючи гендерних факторів» [18, с. 23].

Існує дискримінація у доступі до медичних послуг, коли увага до здоров'я жінок може бути знижена або недостатньо обґрунтована. Наприклад, медичні працівники іноді недооцінюють симптоми у жінок або не приділяють достатньо уваги жіночому здоров'ю.

Гендерна дискримінація може проявлятися у виборі партнера, де жінки і чоловіки піддаються різним вимогам. У деяких випадках жінки обмежені в своїх правах у шлюбі, а також у розподілі обов'язків і прав у родині.

Варто зауважити, що найважливіший крок до подолання гендерної дискримінації – це визнання її наявності та розуміння того, що вона обмежує потенціал окремих осіб і суспільства в цілому. Ідентифікація ознак гендерної дискримінації в різних сферах є першим кроком до її усунення. Важливо також створювати та впроваджувати політики, які сприяють рівному доступу до ресурсів та можливостей для чоловіків і жінок, незалежно від їх гендерної належності.

В Україні ситуація з гендерною рівністю має свої особливості. Останніми роками було зроблено кілька важливих кроків, таких як скасування заборони для жінок працювати на 450 професіях та введення гендерних квот у виборчому законодавстві. Однак, як зазначає Ірина Тишко, ще багато роботи попереду, зокрема в забезпеченні прав жінок у політиці та на робочих місцях [9]. Гендерні квоти стали важливим кроком для збільшення участі жінок у прийнятті рішень, але їх ефективність ще потребує оцінки.

Отже, гендерна дискримінація має глибокі історичні корені і існує внаслідок патріархального укладу, який визначав ролі чоловіків і жінок у суспільстві. Попри значні досягнення в боротьбі за права жінок, шлях до повної гендерної рівності ще далекий. Суспільство має вжити додаткових заходів для ліквідації стереотипів, покращення умов для жінок в науці, бізнесі та політиці, а також забезпечення рівних прав і можливостей для всіх.

2.2. Вплив гендерної дискримінації на моральні та соціальні цінності

Гендерна дискримінація має далекосяжний вплив на структуру суспільних моральних та соціальних цінностей. Як глибоко укорінена форма соціальної несправедливості, вона змінює спосіб, у який сприймаються основні соціальні принципи, зокрема рівність, справедливість та свобода. Дискримінація за гендерною ознакою формує і транлює у суспільстві стереотипи і соціальні

норми, що з часом набувають статусу «нормативних», впливаючи на суспільну моральність і навіть на політичні стратегії. Вона зміщує фокус з індивідуальних прав на колективні інтереси, де у випадку з гендерними питаннями інтереси чоловіків часто отримують більше уваги, ніж інтереси жінок або інших груп.

Особливо яскраво це проявляється в тому, як ставляться до жінок у певних соціальних контекстах: часто їм відмовляють у праві на рівну участь у політичних або економічних процесах, вважаючи, що їхній статус є менш важливим або менш компетентним. Це призводить до розширення морального розриву між чоловічими і жіночими ролями в суспільстві, де ідея рівності стає відносною, а не абсолютною.

Крім того, гендерна дискримінація також має глибокий вплив на соціальні цінності, адже вона безпосередньо формує і визначає соціальні ролі чоловіків і жінок, часто обмежуючи їх можливості й уявлення про «правильне» місце у суспільстві. Це веде до поглиблення соціальної поляризації, де одні групи людей (зазвичай чоловіки) отримують привілейоване становище, а інші (жінки) відчують обмеження своїх прав.

Соціальні структури, що підкріплюються такими стереотипами, стверджують певні гендерні ролі як «природні». Наприклад, вважається, що жінки повинні виконувати домашні обов'язки, а чоловіки – забезпечувати родину. Це створює соціальну ієрархію, в якій одним гендерам надаються більші можливості для самовираження і розвитку, а іншим – вони обмежуються. Тому традиційні уявлення про «жіночу» і «чоловічу» сфери діяльності, що вкорінюються в суспільних переконаннях, не лише зберігають, але й посилюють соціальну нерівність. В результаті значно ускладнюється процес досягнення гендерної рівності, а також зростають соціальні напруження між різними соціальними групами.

Гендерна дискримінація також має руйнівний вплив на міжособистісні стосунки, де її прояви можуть призводити до непорозумінь, упереджень та соціальних конфліктів. Вона підриває основи здорових і рівноправних стосунків між людьми, формуючи уявлення про «правильні» ролі чоловіків і жінок у

стосунках. Це створює несправедливий розподіл повноважень, де одна сторона (зазвичай чоловіки) має більше можливостей для самовираження, а інша (жінки) стикається з обмеженнями, які накладаються через патріархальні уявлення про «підпорядкування».

Важливо зазначити, що гендерна дискримінація призводить до уповільнення економічного розвитку, оскільки не використовуються всі потенційні можливості людського капіталу. Суспільства, в яких існує гендерна нерівність, не в змозі повною мірою реалізувати інтелектуальний і професійний потенціал своїх громадян, що, в свою чергу, обмежує інноваційність і конкурентоспроможність.

Варто зауважити, що через всі перелічені причини у кінці XIX – початку XX ст. у західному світі виник рух суфражисток за виборчі права жінок. Наприклад, у Фінляндії (ще в складі Російської імперії) жінки вперше в Європі отримали право голосу у 1906 році [29]. В Україні (тоді під владою Росії) демократичні настрої Першої світової війни призвели до надання жінкам голосу 1 квітня 1917 року [29]. У США 19-та поправка Конституції (1919–1920) офіційно гарантувала жінкам виборче право [62]. Ці здобутки змінили уявлення про жінку як громадянку та політика, хоча в суспільстві і далі домінували традиційні сімейні ролі (таб.1).

Перша хвиля фемінізму (суфражизм) підкреслювала рівне право участі у державному житті. У мотивах прихильників руху домінували ідеали «справжньої» загальновиборчої демократії. Натомість консервативна мораль тих часів заохочувала жінку до ролі берегині сімейного вогнища, а працю чи освіту – розглядала як другорядні. На наратив жінки як «майбутньої матері» звертали увагу навіть деякі сучасні консерватори: наприклад, у США в 2020-ті роки звучали твердження, що материнство «є головною перешкодою» на шляху рівності.

Після Другої світової війни відбувалися різні трансформації. У США й Західній Європі, повернувшись до мирного життя, багато жінок очікувало повернення чоловіків на заводи, але водночас значна частина жінок закріпилася

в професійному середовищі. Символом цього став образ «Розі-молотобійниці»: під час війни мільйони американок працювали на суднобудівних та військових заводах (зокрема, 5 млн жінок ввійшло у робочу силу США у 1940–45 роках) [83]. У СРСР (який включав територію сучасної України) комуністична ідеологія декларувала гендерну рівність: жінкам гарантували рівні політичні права (голосування з 1917 р.) і широкі трудові можливості. Наприклад, більшовики запровадили цивільний шлюб, право жінки на розлучення та легалізували аборти [29]. Проте на практиці жінка багато працювала «на двох фронтах»: і на виробництві, і вдома. Автори радянських ідеологічних праць навіть зазначали, що навантаження жінки в СРСР було надмірним і посилювало патріархальні традиції – жінка виконувала сімейні обов’язки, ускладнюючи роль чоловіка. За таких умов суспільне уявлення про «радянську жінку» включало ідеал активної трудівниці, але також берегині сім’ї.

У США та Європі 1960–70-х років посилювалися рухи за громадянські права і нові хвилі фемінізму. Феміністки «другої хвилі» критикували не тільки юридичну дискримінацію (за якою формально майже усюди були прийняті закони про рівні права), але й глибоко укорінені культурні стереотипи. У 1950–60-х більшість жінок у Західних країнах формально мала ті ж законодавчі права, що й чоловіки, але «жінка-домогосподарка» залишалася ідеалом. Феміністки пояснювали це «глибоко вкоріненим патріархатом» – соціокультурною системою, що обмежувала можливості жінок навіть попри формальне зрівняння прав [23]. Рухи викривали подвійні стандарти: наприклад, у рекламі та ЗМІ жінку і далі заохочували до затишку вдома, а чоловіка – до успіху поза ним. Суспільні уявлення про «справедливість» почали включати вимоги рівних можливостей у праці, освіті та кар’єрі. За цих обставин ухвалювали нові закони: у США – «Закон про громадянські права» 1964 р. із заборонаю статевої дискримінації; в Європі – директиви про рівність у оплаті (1975 р.) і трудове законодавство; у СРСР формально також декларували рівні права (зокрема, за Конституцією 1977 р.), але практичні зміни були обмежені.

Останні роки відзначилися глобальною хвилею протестів проти гендерного насильства. Рух #MeToo (заснований у 2006 р., але став масовим у 2017–2018 рр.) примусив публічно говорити про сексуальні домагання та несправедливість у суспільстві. У Європарламенті у 2023 р. ухвалили резолюцію щодо боротьби з харасментом на виконання гасел #MeToo, визнавши, що проблема поширена та нормалізована [75]. За даними депутатів Європарламенту, 55 % жінок у ЄС рано чи пізно зазнавали сексуального домагання. В Україні у 2016 р. з'явилася соціальна акція «#ЯНеБоюсьСказати» – флешмоб, у якому жінки (і чоловіки) поширюють в мережі свої історії про сексуальне насильство. Ці рухи сформували новий моральний імператив: нетерпимість до гендерної агресії та захист прав жінок.

Масмедіа і соцмережі суттєво змінили суспільні норми. З одного боку, популярні медіа часто репрезентують жінок у стереотипних ролях (наприклад, як «ідеальних матерів» чи «сексуальних об'єктів»), закріплюючи традиційні цінності. З іншого боку, інтернет дав можливість жінкам самим транслювати феміністичні ідеї: онлайн-журнали, блоги та ютюб-канали («жіночі медіа» і феміністичні платформи) популяризують ідеї рівності. Наприклад, українське видання «Divochе.media» відверто говорять про гендерне насильство і розрив із патріархальними нормами. Такий вплив медіа сприяв тому, що питання гендеру стало більш помітним у публічному дискурсі, хоча з іншого боку дезінформація й стереотипні сюжети можуть викликати «алергію» на слово «фемінізм».

Щоб подолати нерівність, багато країн запровадили квоти. У політиці: у Євросоюзі більше половини країн встановили квоти на партійні списки (наприклад, Франція, Італія, Бельгія – 50 % жінок у списках, інші країни – зазвичай 30–40 %) [58]. Україна з 2023 р. запровадила 40 % гендерну квоту для партійних списків (не менше 2 кандидатів кожної статі в кожній п'ятірці). У США формальних виборчих квот нема, але є закони, що забороняють дискримінацію (Title IX, Equal Pay Act та ін.). У бізнесі ЄС 2022 р. ухвалив директиву, що зобов'язує великі компанії до 2026 р. мати 40 % жінок серед незалежних

директорів. Україна тільки почала розглядати подібні норми (поки що жінок у бізнес-лістах менше, офіційної норми немає).

На Заході ідеї фемінізму стали частиною публічних цінностей (особливо в західноєвропейських країнах і серед молоді США), хоча іноді сприймаються суперечливо. У Європі феміністичні принципи підтримують державні програми (наприклад, політика забезпечення гендерної рівності зафіксована в Європейській хартії та Статуті ЄС), а в США – через громадянські ініціативи. В Україні ще досі частина суспільства дивиться на фемінізм із підозрою («чоловік має залишатися головою сім'ї» – такий підхід можна спостерігати в патріархальних традиціях), хоча війна і європейська орієнтація країни змінюють цю тенденцію (таб.2).

Отже, гендерна дискримінація є не лише соціальною нерівністю, а й глибоким моральним викликом, що історично формував уявлення про "природні" ролі жінок і чоловіків, закріплюючи патріархальні моделі у свідомості суспільства. Хоча сучасні тенденції в США, Європі та Україні свідчать про зростання уваги до проблеми рівності, шляхи її досягнення залишаються різними: індивідуалістичний акцент у США, інституційно-нормативний підхід у Європі та зовнішньо зумовлений (здебільшого західним впливом і громадським тиском) розвиток в Україні. Усе це демонструє, що моральні зміни нерозривно пов'язані з культурним і правовим контекстом.

Водночас трансформації, які пройшли через хвилі фемінізму, глобальні рухи на кшталт #MeToo, зміни у правових системах та активність громадянського суспільства, свідчать про поступове переосмислення соціальних норм і зростання значущості принципів рівності, справедливості й взаємоповаги. Гендерна рівність дедалі більше сприймається як моральна цінність, а не як політична вимога чи зовнішня норма.

Проте справжнє подолання гендерної дискримінації можливе лише за умови глибокої етичної рефлексії, культурної трансформації та інституційної підтримки, що дозволяє не просто змінити закони, а змінити світогляд. Таким

чином, гендерна рівність постає не як кінцева мета, а як постійний процес морального зростання суспільства.

2.3. Етичний аналіз боротьби з гендерною дискримінацією: досягнення фемінізму.

Фемінізм націлений на відновлення і захист рівних прав і можливостей жінок і чоловіків. За своєю суттю це «віра в повну соціальну, економічну та політичну рівність жінок» [60]. Такий підхід ґрунтується на фундаментальних моральних принципах: ідеї рівності всіх громадян, справедливості та повазі до людської гідності. Відповідно до загальновизнаних конституційних і міжнародних норм, кожна людина народжується вільною і рівною у своїй гідності і правах (наприклад, Загальна декларація прав людини). Основними ідеалами фемінізму є:

- рівність, яка полягає в тому, що жінки й чоловіки мають однакові права – політичні, соціальні, економічні [60];
- справедливість, яка виявляється в усуненні історично сформованих нерівностей (дискримінаційних обмежень) у доступі до благ суспільства;
- людська гідності, що передбачає визнання поваги до індивідуальної свободи і цілісності кожної людини, незалежно від статі.

Перша хвиля фемінізму сконцентрувалася на здобутті базових політичних та юридичних прав жінок – насамперед виборчого права та прав на власність. Рух розпочався із Сенека-Фоллзської конференції 1848 року (США), де було складено «Декларацію почуттів» (Declaration of Sentiments), що проголошувала рівність жінок з чоловіками та виступала за конкретні права, зокрема право голосу [82]. Кульмінацією цієї хвилі стало ухвалення 19-ї поправки до Конституції США 1920 року, яка закріпила виборче право жінок на федеральному рівні [82]. Ці зміни засвідчили, що ідеал рівноправності громадян (рівне право голосу) був успішно втілений у законодавстві. Серед досягнень:

- Прийняття 19-ї поправки в США (1920) – гарантувало жінкам рівне виборче право [82].

- Інші правові зрушення – розширення прав жінок на власність, освіту та контрактну діяльність.

Важливо, що перша хвиля спиралася на ідею природних прав і гідності особистості. Вважалося, що позбавлення жінок права голосу чи власності суперечить принципам справедливості, адже «жінки рівноправні з чоловіками» [82]. Тому їхня боротьба за основні громадянські права була відчайдушною відстоюванням рівності і людської гідності.

Друга хвиля розгорнула боротьбу у соціальних і культурних сферах, відстоюючи рівноправність у праці, освіті, родині та питанні контролю над тілом. Ініціатором стала книга Бетті Фрідан «Загадка жіночності» (1963), у якій аналізувалися обмеження традиційних ролей жінки як домогосподарки [82]. Це спричинило масовий рух «звільнення жінок» – активістки вимагали перегляду усталених гендерних ролей і подолання сексистської дискримінації [82]. За підтримки молодіжних протестних рухів (за громадянські права, проти війни) рух набув сили в 1970-х. Серед досягнень варто виокремити:

- Прийняття Закону про рівну оплату праці (Equal Pay Act, 1963) [82] – перший крок до усунення економічної нерівності між статями.
- Судові рішення (Griswold v. Connecticut 1965; Roe v. Wade 1973) щодо права жінок на контрацепцію та безпечний аборт [82]. Заснування Національної організації жінок (NOW) у США (1966) – організації для централізованої боротьби за права жінок.
- Спроба ухвалення Поправки про рівні права (ERA, 1972) – конституційної поправки щодо формальної рівності статей (але через консервативний спротив її не ратифіковано) [82].

Водночас, друга хвиля підкреслювала ідеали свободи особистості та соціальної справедливості. Феміністки вважали, що обмеження жінок у праці та освіті суперечить моральному принципу рівних можливостей. Боротьба за рівну оплату відображала прагнення соціальної справедливості та гідності в праці жінки, а боротьба за репродуктивні права – право жінки самостійно вирішувати долю свого тіла. Моральні ідеали цієї хвилі включали «особисте є політичним»

– тобто дискримінація навіть у приватній сфері (сім'ї, побуті) є суспільною несправедливістю.

Третя хвиля виникла як реакція на обмеженість попередніх етапів, з акцентом на плюралізм і різноманітність жіночого досвіду. У 1992 р. Ребекка Вокер вперше назвала новий рух «третьою хвилею» під час слухань Анити Гілл у сенаті США [82]. Це стало символом боротьби зі статевим домаганням на робочому місці та ганьбою патріархальної культури. Варто виокремити такі здобутки:

- Усвідомлення проблеми сексуальних домагань – програма Анити Гілл (1991–1992) привернула увагу до нерівності та приниження жінок в офісі [82].
- Заохочення жіночої солідарності і активна культурна критика – наприклад, «riot grrrl»-рух у музиці (фанки та панк-гурти) націлювався на проблематику сексизму й насильства [82].
- Кінцевий результат – число жінок у політиці стало зростати (1992 рік названий «Роком жінки» через рекордне число обраних конгресвумен).

У цьому контексті третя хвиля пропагує індивідуальність, самовираження і інтерсекційність – врахування перетину різних форм дискримінації (гендер, раса, клас, сексуальна орієнтація) [82]. Визнано, що справедливість вимагає захисту гідності не лише еталонної «середньої білої жінки», а всіх груп жінок та меншин. Феміністки третьої хвилі відкидали єдині стереотипні образи жінки, стверджуючи: жінки мають право самостійно визначати свій стиль життя і сексуальність [82]. Ця хвиля підкреслює взаємоповагу і прагне визнання гідності для всіх соціальних груп.

Нарешті четверту хвилю відзначає використання інтернету і соцмереж для масового активізму та нові кампанії на захист жінок. Хоч дехто вважає її продовженням третьої, соцмережі створили унікальні можливості. Гаслом багатьох сучасних рухів стали протидія цифровому харасменту, сексизмові у медіа та «культура образ». #MeToo і Time's Up (2017–дотепер): глобальна кампанія проти сексуальних домагань, започаткована Тараною Берк у 2006 році

і масово розгорнута після «#MeToo-ефекту» 2017 року [82]. Внаслідок цього мільйони жінок по всьому світу публічно розповіли про насильство над собою, змусивши суспільство серйозно відреагувати [75]. Кілька сотень впливових чоловіків втратили посади через звинувачення в домаганнях [36]. Тут фокус перемістився з окремих випадків до критики структурних причин дискримінації. Акцент робиться на ланцюгові факторів, які створюють середовище, в якому домагання можливі [82].

Крім того, четверта хвиля продовжує і розширює принцип «інтерсекційності» [82], охоплюючи не лише жінок різних рас і класів, але й ЛГБТК+ спільноту і трансгендерних людей. Тут ставиться під сумнів сама бінарна модель статі, а гідність розуміється у широкому сенсі людської особистості. Четверта хвиля підкреслює такі цінності, як відповідальність, солідарність та співчуття. Діяльність #MeToo і подібних рухів ґрунтується на визнанні права кожної людини на безпеку та повагу, ці рухи захищають людську гідність на фундаментальному рівні. Одночасно рух наполягає на прозорості та справедливості – агресори мають бути притягнені до відповідальності, а постраждалі отримати підтримку [73].

У сучасних умовах боротьба з гендерною дискримінацією набуває системного характеру, охоплюючи практично всі ключові сфери суспільного життя. По-перше, безперечно важливою ділянкою трансформацій є політична сфера, зокрема у формі запровадження гендерних квот у виборних органах влади та керівництві великих корпорацій. Досить показовим у цьому сенсі є те, що в ряді країн законодавчо закріплено вимоги щодо мінімальної частки жінок у парламентах чи на керівних посадах приватного сектору.

По-друге, не менш важливим залишається економічний вимір, у межах якого все ще спостерігається системна нерівність у сфері оплати праці. Наприклад, за статистичними даними 2024 року, у Сполучених Штатах Америки середня заробітна плата жінок становила лише приблизно 85% від відповідної зарплати чоловіків [55], що, очевидно, свідчить про збереження глибоко вкорінених структурних дисбалансів. У зв'язку з цим, численні громадські

ініціативи фокусуються на вимогах прозорості оплати праці, посиленні трудового законодавства, а також перегляді корпоративної політики для зменшення так званого «гендерного розриву» у доходах.

По-третє, заслуговує на особливу увагу освітній вимір подолання дискримінації, адже саме освіта формує довготривалі установки щодо ролі жінок і чоловіків у суспільстві. В останні роки спостерігається тенденція до активної підтримки дівчат у STEM-напрямах (наука, технології, інженерія та математика), що передбачає впровадження спеціалізованих програм стипендій, менторської підтримки та профорієнтаційної роботи. Безперечно, ключовою метою таких ініціатив є подолання хибного культурного стереотипу, згідно з яким «наука - не для дівчат».

Крім того, важливу роль у формуванні гендерно-чутливого світогляду відіграють культура та медіа. В останнє десятиліття зростає кількість кампаній, спрямованих на боротьбу із сексизмом у рекламі, кіноіндустрії та популярній культурі загалом. Йдеться, зокрема, про ініціативи, що мають на меті забезпечити баланс жіночих і чоловічих персонажів, уникнути принизливих кліше та стереотипів, а також створити сприятливі умови для реалізації жінок як сценаристок, режисерок, продюсерок. У спорті, що тривалий час залишалась bastionом патріархальних уявлень, дедалі актуальнішим є питання рівності призових фондів, особливо в контексті тенісних турнірів і футбольних чемпіонатів, де спортсменки послідовно виборюють рівні з чоловіками умови змагань.

Нарешті, не можна оминати увагою юридичний вимір боротьби з гендерною дискримінацією. У цьому контексті суттєвого значення набуває прийняття відповідних нормативно-правових актів, що мають як національний, так і міжнародний характер. Зокрема, Стамбульська конвенція Ради Європи, ратифікація якої є важливим політичним кроком, закріплює основні стандарти у сфері запобігання насильству щодо жінок та захисту їхніх прав. Водночас, українське законодавство, зокрема Закон «Про запобігання та протидію

домашньому насильству», акцентує на необхідності визнання права жінок на безпеку, повагу та рівність перед законом як етичної та юридичної норми.

У всіх цих прикладах феміністичні ідеали справедливості та гідності служать орієнтирами: активісти наголошують, що будь-яка дискримінація – морально несправедлива, бо позбавляє людину її права на повагу і рівне звернення в суспільстві. #MeToo як сучасний феномен чітко ілюструє цей підхід: жінки всіх країн вимагають етичного ставлення до себе та відповідальності кривдників [73], [36].

Отже, етичний аналіз феміністичних хвиль показує, що кожен етап руху ґрунтувався на ідеалах рівності, справедливості й людської гідності. Перша хвиля поклала початок боротьбі за політичні права (виборче право, права власності) і стверджувала природну рівність жінок і чоловіків [82]. Друга хвиля розширила ці ідеали на соціальне та економічне життя (рівна оплата, автономія жінки) [82]. Третя хвиля додала плюралізму й інтерсекційності, визнаючи, що справедливість має охоплювати всіх жінок з урахуванням їхніх різних обставин. І нарешті, четверта хвиля акцентує на відповідальності й глобальній солідарності через інтернет-активізм (#MeToo) [36]. Усі ці досягнення суттєво просунули подолання гендерної дискримінації, наближаючи суспільство до етичних ідеалів. Сучасні приклади боротьби демонструють, що ця робота триває: щодня розширюється круг питань, які фемінізм ставить на порядок денний, але незмінним залишається моральний імператив – повага до рівності й гідності кожної людини.

2.4. Міжнародний досвід подолання гендерної дискримінації: етичні принципи та механізми.

Подолання гендерної дискримінації визнається міжнародною спільнотою однією з ключових завдань у сфері прав людини. ООН 1979 року ухвалила Конвенцію про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW), що часто називається «міжнародним пактом про права жінок» [74]. Згідно з CEDAW, дискримінація за статевою ознакою – це «будь-яка відмінність,

виключення чи обмеження на основі статі», яка призводить до нівелювання визнання і забезпечення жінкам прав людини і основних свобод [74]. Таким чином, рівність статей закріплена як фундаментальне право: в Загальній декларації прав людини наголошується, що «всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах». Демократичні держави та регіональні об'єднання спираються на ці універсальні цінності – рівність, справедливість та повагу до гідності – як основу боротьби з дискримінацією. Так, у преамбулі Хартії основних прав ЄС прямо зазначається, що Союз заснований на «універсальних цінностях: гідності людини, свободі, рівності та солідарності» [74].

Варто зауважити, що етичні ідеї рівності та справедливості лежать в основі міжнародних документів і політик. Наприклад, у Канаді Канадський закон про права людини проголошує, що «всі канадці мають право на рівність, рівні можливості, справедливе ставлення та середовище, вільне від дискримінації за статтю» [49]. Аналогічно, Стратегія ЄС з питань рівності статей 2020–2025 акцентує, що мета Союзу – щоб «жінки і чоловіки... мали рівні можливості для реалізації своїх устремлінь і могли рівноправно брати участь і керувати в нашому суспільстві» [54]. Інтерсекційний підхід також стає нормою: сучасні стратегії враховують перетин статі з іншими ознаками, щоб гарантувати справедливість для всіх груп.

На глобальному рівні механізми протидії гендерній дискримінації включають міжнародні конвенції та стандарти. Окрім CEDAW, Ради Європи ухвалила Стамбульську конвенцію, що захищає жертв гендерного насильства. Багато країн ратифікували «Велику хартію принципів» з розвитку (Платформа дій Пекіна 1995), що містить етичні настанови про подолання стереотипів. Ці документи декларують повагу до людської гідності і невід'ємність прав жінок та чоловіків. Наприклад, у преамбулі ЮНЕСКО йдеться про «внутрішній гідності та рівних і невідчужуваних правах усіх членів людської родини», що є основою свободи та справедливості (ст. 1 Заг. декл.) [74], [49].

У ЄС гендерна рівність закріплена у численних директивах і стратегіях. Статті Римського договору й Хартії гарантують принцип рівності. Європейська Комісія ухвалила Стратегію з рівності статей 2020–2025, метою якої є «збудувати Союз рівності», де чоловіки й жінки мають однакові можливості для розвитку та участі в суспільному житті [48]. Основні завдання стратегії: викорінення насильства і стереотипів, подолання розриву в оплаті та пенсіях, вирівнювання репрезентації на керівних посадах і в політиці, перегляд небалансу у догляді за сім'єю [48]. Ці цілі підтримуються двома підходами: гендерним мейнстримінгом (інтеграція гендерної перспективи у всі політики) та цільовими заходами, із урахуванням перетинів (інтерсекційності) [48].

Законодавчі механізми включають основні директиви ЄС: наприклад, Директиву про рівну оплату щодо забезпечення «рівної оплати за рівну роботу», і нещодавно ухвалений Директиву про прозорість заробітної плати (2023). Комісія пропонувала впровадити обов'язкові заходи прозорості в оплаті (Pay Transparency Directive), які ухвалено в травні 2023 року [48], щоб закріпити принцип «equal pay for equal work». Із 2019 року ЄС також узгоджує директиву проти насильства щодо жінок; вона передбачає мінімальні стандарти захисту і підтримки жертв (система гарячих ліній, притулків тощо) [35].

Крім законів, ЄС фінансує соціальні програми. Наприклад, Європейський соціальний фонд вимагає гендерного аналізу проєктів, а програма Erasmus+ підтримує гендерну інтеграцію в освіті. Рух MeToo і кампанії проти сексуального насильства отримують підтримку на рівні Європарламенту та фондів. У країнах-членах діють національні агентства з рівності і громадські ініціативи (семінари в школах, інформаційні кампанії) для подолання упереджень. Завдяки цим комплексним заходам, Індекс гендерної рівності EIGE стабільно демонструє поступ: наприклад, у 2023 році середня оцінка ЄС зросла завдяки прогресу в охороні здоров'я та політиці зайнятості.

У США боротьба з гендерною дискримінацією відбувається переважно через національне законодавство та громадянський активізм. Федеральний Закон про рівну оплату праці (Equal Pay Act 1963) вимагає, щоб у роботодавця зарплати

для жінок і чоловіків за однакову за значущістю роботу були рівними [44]. Закони Цивільних прав 1964 року (розділ VII) забороняють дискримінацію за статтю при прийомі на роботу та в оплаті (раніше публікувалися заяви, що Title VII «забороняє дискримінацію на основі статі в оплаті і пільгах» [44]. В освітній сфері діяла реформи: Title IX (1972) заборонив дискримінацію на підставі статі у програмах, що отримують державне фінансування. Він зобов'язав школи надавати дівчатам і хлопцям рівні можливості, зокрема у спорті та захисті від сексуальних домагань [77].

Громадянське суспільство в США відіграє помітну роль у подоланні дискримінації. Союзні та місцеві НУО, наприклад, Національна організація жінок (NOW), ведуть адвокаційну діяльність. Рух #MeToo висвітлив проблему сексуальних домагань і мобілізував до реформ у судах та на робочих місцях. Освітні програми та кампанії (як-от «Let Girls Learn», ініціатива минулих адміністрацій) популяризують STEM-освіту для дівчат. Культурні заходи (Марші жінок, флешмоби) поширюють ідеї рівності та поваги до гідності кожної людини. Хоча формальні механізми в США значні, соціальні норми ще й досі стримують повну рівність, що демонструє збереження розриву в оплаті та низька частка жінок на найвищих посадах.

Скандинавські (північні) країни – Швеція, Норвегія, Фінляндія, Данія та Ісландія – відомі найвищими в світі показниками гендерної рівності. Тут поєднуються сильна інфраструктура соціального захисту і прогресивні політики. За даними ВЕФ, близько $\frac{3}{4}$ жінок у працездатному віці беруть участь у ринку праці [76] Це досягається через всезагальне відвідування дитячих садочків, субсидоване державою, та щедрі відпустки з догляду за дитиною. Наприклад, Ісландія забезпечує кожному з батьків по 90 днів оплачуваної відпустки і широкодоступний вихід у декрет [76]. У Норвегії з 2013 р. існує обов'язкова норма, що батько та мати мають окремо взяти мінімум 14 тижнів батьківської відпустки. Ці заходи сприяють тому, що жінки не змушені вибирати між кар'єрою та сім'єю.

У політичному і бізнесовому житті Скандинавії діють як законодавчі квоти, так і добровільні домовленості. Так, уже понад два десятиліття Норвегія вимагає не менше 40% жінок у наглядових радах державних і приватних компаній, що призвело до широкої жіночої присутності в корпоративному секторі і урядових ланках [76]. У Швеції багато політичних партій запровадили гендерні квоти на списки (у 2016 р. жінок і чоловіків вперше порівну в уряді). Фінляндія стала другою країною у світі, що надала жінкам повне виборче право (1906 р.), що заклало добрий історичний фундамент: сьогодні 42% парламенту Фінляндії складають жінки [76].

Скандинавські уряди також приділяють увагу освіті з питань рівності. Гендерна перспектива інтегрована у шкільні програми і тренінги для педагогів. Суспільні кампанії та програми профілактики домашнього насильства працюють на високому рівні – органи влади підтримують «нульову толерантність» до гендерного насильства. Так, Швеція конституційно закріпила за мету повне розподілення влади між жінками і чоловіками: «законом і нормами рівність [...] розглядається як базовий політичний пріоритет» [53]. У суспільстві панує переконання у справедливості цих заходів – гендерна рівність вважається соціальною цінністю, а не лише нормою права.

Канадатакож застосовує широкий спектр правових механізмів на підтримку гендерної рівності. Основоположним є Хартія прав і свобод Канади (1982), що гарантує «рівну захист і охорону закону» без дискримінації за статтю (ст. 15) і що всі права застосовуються «з однаковим пошануванням для чоловіків і жінок» (ст. 28). З 1977 року працює Канадський закон про права людини, що забороняє дискримінацію за статтю в зайнятості і послугах: він проголошує, що «всі канадці мають право на рівність, рівні можливості, справедливе ставлення і середовище, вільне від дискримінації на підставі статі» [49].

Окремо діють закони про позитивні заходи: Акт про рівні можливості працевлаштування (Employment Equity Act, 1995) спрямований «досягнути рівності на робочому місці» і виправити історичні невігоди, якими страждали жінки (а також корінні народи, інваліди тощо) [49]. У 2021 р. оновили цей закон

завдяки урядовій робочій групі, яка надала рекомендації щодо посилення механізмів виконання. Аналогічно, Акт про паритет у оплаті (Pay Equity Act, 2018, набрав чинності 2021 р.) вимагає активного усунення системних гендерних розривів в оплаті праці жінок у професіях, де переважають жіночі посади [49]. Ці закони контролюються Комісією з прав людини та спеціальним трибуналом, що розглядає скарги працівників на дискримінацію.

Крім того, уряд Канади укріплює ці правові норми через фінансування та координацію. У 2018 р. утворено окремий Департамент із жінок та гендерної рівності (WAGE), який координує політику на різних рівнях [83]. WAGE підсилює дослідження (аналіз дотримання політик), підтримує ініціативи громадських організацій і проводить інформаційні кампанії. Наприклад, активістський рух 1960–70-х років призвів до проведення Королівської комісії зі статусу жінок у 1970 році, а 1976 року уряд створив агентство Status of Women Canada – перший крок до цільової політики для жінок [83]. У 2019–2025 рр. Канада впроваджує гендерно орієнтоване бюджетування, аналіз кожного проекту бюджету з точки зору впливу на різні статеві групи.

Отже, світовий досвід засвідчує, що подолання гендерної дискримінації вимагає комплексного поєднання норм права та суспільних ініціатив. Правові механізми – міжнародні конвенції, національні закони і регіональні директиви – створюють обов'язкові рамки щодо рівності. Однак без соціальних кампаній, освіти та активізму зміни в суспільних установках відбувалися б значно повільніше. У ЄС та Канаді держава очолює процес (широкі програми, бюджетне планування, офіційні стратегії), у США багато ініціатив виходить з громадянського суспільства, тоді як у Скандинавії така модель реалізується за рахунок консенсусу в еліті та підтримки населення. Усі розглянуті приклади базуються на спільних етичних засадах: принципах рівності, справедливості і поваги до людської гідності. Ці цінності вписані в основні закони і правову практику. Водночас всі успіхи – зростання участі жінок у прийнятті рішень, зменшення розривів у доходах, більший захист від насильства – демонструють, що суспільство рухається у бік рівноправності.

Висновок до 2 розділу

Гендерна дискримінація є складним соціокультурним явищем, що має історичне підґрунтя та структуральну природу. Вона формувалася під впливом патріархальних норм, які закріплювали нерівні ролі для жінок і чоловіків, обмежуючи доступ жінок до освіти, політики, економіки та самореалізації. Попри значні здобутки феміністичного руху, включно з правовими реформами, розвитком інституційної підтримки й змінами у масовій свідомості, шлях до повної гендерної рівності залишається відкритим і вимагає послідовних дій.

Еволюція феміністичної думки, представлена через чотири хвилі, свідчить про поступову трансформацію розуміння рівності – від базових політичних прав до комплексного бачення соціальної справедливості, що враховує перехрестя ідентичностей, глобальні виклики та етичні виміри людської гідності. Аналіз міжнародного досвіду демонструє: успішне подолання дискримінації потребує поєднання юридичних зобов'язань та освітніх, культурних і громадських ініціатив, що змінюють суспільну свідомість.

Наявність гендерної нерівності негативно впливає не лише на морально-етичні засади суспільного устрою, а й на економічний потенціал держав. Недостатнє залучення жінок у ключові сфери діяльності означає втрату значної частини людського капіталу. Навпаки, інклюзивні суспільства демонструють вищий рівень інноваційності, конкурентоспроможності та соціальної згуртованості.

Отже, повноцінне подолання гендерної дискримінації можливе лише шляхом системної трансформації: удосконалення законодавства, реформування освітніх підходів, культурного діалогу та підтримки феміністичних цінностей рівності, справедливості та поваги до гідності кожної людини. Така перспектива не лише відповідає етичним ідеалам, але й є запорукою сталого соціального розвитку.

ВИСНОВКИ

Фемінізм як комплекс етичних та соціальних концепцій посідає важливе місце у сучасних гуманітарних науках, виступаючи не лише як реакція на історичну несправедливість щодо жінок, а як глибокий філософський рух, що переосмислює фундаментальні засади моралі, права, культури та соціального порядку. Протягом свого розвитку феміністична думка демонструвала надзвичайну гнучкість, здатність до адаптації та внутрішньої критики, що дозволило їй залишатися актуальною в умовах глобальних трансформацій. У цій роботі було здійснено комплексне дослідження історичних, філософських та етичних аспектів фемінізму, а також проаналізовано проблему гендерної дискримінації як морального виклику сучасності.

Перший розділ роботи зосереджений на висвітленні історико-філософських витоків гендерних студій, що сягають ще античності, де вже у філософії Платона з'являються перші уявлення про рівність статей, хоча вони були обмежені і згодом відкинуті Арістотелем. Впродовж Середньовіччя та Ренесансу жіноча роль залишалася переважно підпорядкованою релігійним уявленням і патріархальним нормам. Проте саме в епоху Просвітництва сформувалися перші концепції жіночої автономії та рівноправності, які лягли в основу першої хвилі фемінізму.

Еволюція фемінізму через чотири хвилі – політичну, соціально-економічну, інтерсекційну та цифрово-активістську – засвідчує його здатність реагувати на нові форми дискримінації та несправедливості. Ці етапи супроводжувалися переосмисленням ключових етичних категорій: рівність, свобода, гідність, автономія особистості. З філософської точки зору, фемінізм трансформувався із руху за політичні права у потужний етичний дискурс, який аналізує взаємозв'язки влади, ідентичності, тілесності та соціального простору. Важливо, що сучасний фемінізм уже не обмежується проблематикою жінок, а звертає увагу на ширше поле – квір-теорію, небінарні ідентичності, гомофобію, трансфобію, міжсекційні форми дискримінації.

Окрема увага в дослідженні приділяється критиці фемінізму, зокрема есенціалістському підходу, який наголошує на біологічних відмінностях між статями та вважає феміністичне прагнення до рівності надмірним абстрагуванням. Проте сучасна феміністична думка не заперечує природні відмінності, а підкреслює, що саме етична свідомість і культурна рефлексія дозволяють подолати дискримінаційні практики без ігнорування тілесної реальності. У цьому виявляється універсальний потенціал фемінізму як критичної теорії – він здатен інтерпретувати людину як суб'єкта, який поєднує природне і соціальне, унікальне і загальне.

У другому розділі було проаналізовано гендерну дискримінацію як комплексну етичну проблему. Було встановлено, що гендерна нерівність не є випадковим відхиленням від норми, а історично зумовленим і структурно підтримуваним феноменом, який пронизує всі рівні суспільної організації – від сім'ї до політики, від освіти до ринку праці. Вона формує несправедливі уявлення про соціальні ролі жінок і чоловіків, перешкоджає розвитку автентичних міжособистісних стосунків і знижує якість людського співіснування. Гендерна дискримінація має не лише етичні, а й економічні наслідки: вона спричиняє втрати людського капіталу, зменшує інноваційний потенціал та обмежує конкурентоспроможність суспільства.

Етичний аналіз боротьби з дискримінацією показав, що феміністичні підходи сприяють не лише формальному вирівнюванню прав, а й поглибленню етичної чутливості суспільства. Ідеї рівності, справедливості, поваги до гідності, які лежать в основі фемінізму, стали фундаментом для розробки національних стратегій, міжнародних угод (зокрема, CEDAW) та суспільних ініціатив. Досвід країн Європейського Союзу, Канади, США та Скандинавських країн свідчить про ефективність моделей, що поєднують правові механізми з просвітницькими кампаніями та культурною трансформацією. Особливо важливим є те, що в передових країнах інституційна підтримка рівності поєднується з широкою участю громадськості, що забезпечує сталість змін.

У підсумку, результати дослідження дозволяють зробити такі загальні висновки.

Фемінізм є комплексом філософських концепцій, що інтегрують етичні ідеали рівності, справедливості та гідності у сучасну соціокультурну дійсність. Його розвиток свідчить про глибоку здатність до моральної рефлексії та критичного переосмислення домінуючих структур влади.

Гендерна дискримінація є не лише порушенням соціальних прав, а й моральною вадою, яка формує несправедливий порядок і знижує загальний рівень етичної згуртованості в суспільстві. Її подолання потребує міждисциплінарного підходу, що враховує як правові, так і культурні чинники.

Суспільства, що реалізують феміністичні принципи, досягають вищого рівня соціального розвитку, стійкості, інноваційності та моральної зрілості. У цьому контексті фемінізм стає не лише інструментом критики, а й візією майбутнього – більш справедливого, інклюзивного й етично зрілого.

Таким чином, фемінізм у філософському вимірі - це не лише ідеологія боротьби, а проєкт гуманістичного переосмислення сучасності, який пропонує ціннісні орієнтири для побудови майбутнього, де повага до особистості, незалежно від її гендерної приналежності, буде основою соціального порядку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антологія феміністичної філософії. за ред. Елісон М. Драгер та Абрис Меріон Янг. Київ : Основи, 2006. 800 с.
2. Бажан О. Кореляція феміністичної та гендерної критики як різновидів новітнього літературознавства. Київ, 2012. С. 152-163.
3. Богачевська М. Націоналізм та фемінізм – одна монета спільного вжитку. Незалежний культурологічний часопис “Ї”. Гендерні студії. Число 17, 2000. URL: <https://www.ji.lviv.ua/n17texts/bogachevs-ukr.htm> (дата звернення: 12.10.2024).
4. Богачевська-Хом’як М. Білим по білому: жінки в громадському житті України, 1884-1939. Київ: Либідь, 1995. 540 с.
5. Впровадження гендерних підходів у діяльність органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування: Практикум. Н. Грицяк, О. Кулачек, Т. Василевська, В. Близнюк. – Київ : К.І.С., 2003. – 100 с.
6. Вулф В. Власний простір. Переклав Ярослав Чердаклі. Київ: Альтернативи, 1999. 111 с.
7. Гавришко М. Гендерні аспекти сексуальної моралі в ОУН і УПА у 1940-1950 роках. Період збройної боротьби ОУН та УПА. УРВ №20.
8. Гайдай Г. Козацький суд. Український світ. - 1996. - № 1-3. - С. 20
9. Гендерна дискримінація жінок, і чи могло все бути навпаки. Думки 4-х експерток [Електронний ресурс]. Українська правда. Життя. 2021.19 вересня. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/society/2021/09/19/245949/>
10. Дані Світового економічного форуму про Північні країни World Economic Forum. These 4 Nordic countries hold the secret to gender equality. URL: <https://www.weforum.org/stories/2018/12/nordic-countries-women-equality-gender-pay-gap-2018/> (дата звернення: 20.05.2025).
11. Довідник з історії України. К .Бондаренко, В.Гордієнко та ін. К., 1995. Т. 2. С. 60.

12. Жеребкіна І. Феміністська теорія 90-х років: проблеми та парадокси репрезентації жіночої суб'єктності. Ірина Жеребкіна. Філософська думка. 2000. № 6. С. 30–71.
13. Жіночі студії в Україні: Жінка в історії та сьогодні: Ж 728 Монографія / За загальн. ред. Л. О. Смоляр. - Одеса: Астропринт, 1999. - 440 с., с.71-72.
14. Закон України про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.kdu.edu.ua/Documents/zakon_Ukraine_disc.pdf (дата звернення: 20.05.2025).
15. Кобилянська О. Дещо про ідею жіночого руху. Чернівці, 1884. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=13048> (дата звернення: 15.07.2024).
16. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок: прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 18 грудня 1979 р. URL: <https://giwps.georgetown.edu/resource/the-convention-on-the-elimination-of-all-forms-of-discrimination-against-women-cedaw/> (дата звернення: 20.05.2025).
17. Кривоший О. П. Роль образу Богоматері в духовному становленні Запорозжя // Південна Україна Х У III-X IX століття. Вип 1. - Запоріжжя, 1996. - С. 69-72
18. Кріадо Перес, К. Невидимі жінки: як вижити у світі, де навіть цифри брешуть на користь чоловіків / Керолайн Кріадо Перес ; пер. з англ. І. Іщенко. – Харків: Віват, 2021. – 416 с.
19. Левченко Л. Проблема самотності: гендерний контекст. Київ, 2007. С. 2-17.
20. Маланчук-Рибак О. Ідеологія та суспільна практика жіночого руху на західноукраїнських землях XIX – першої третини XX ст.: типологія та

- європейський культурно-історичний контекст: монографія. Чернівці: Книги – XXI, 2006. 500 с.
- 21.Марценюк Т. О. Гендерна дискримінація на ринку праці в Україні (на прикладі сексуальних домагань)
- 22.Мицик Ю. А., Плохій С. М., Стороженко І.С. Як козаки воювали?. 1991. - С . 172-173
- 23.Міжконфесійна ініціатива «Християни для України». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://c4u.org.ua/>
- 24.Мілетт К. Сексуальна політика . К. Мілетт ; пер. з англ. – Київ : Основи, 1998. – 619 с. 5. Основи теорії гендеру. К. : Видавництво “К.І.С.”, 2004. – 536 с.
- 25.Міністерство економіки України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://me.gov.ua/>
- 26.Ніколсон, Л. Гендер / Л. Ніколсон // Антологія феміністичної філософії. – Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. – 799 с.
- 27.Основи теорії гендеру : навч. посіб. [Т. Мельник, Н. Чухим, І. Головащенко та ін.] ; за заг. ред. Т. Мельник. Київ : К.І.С., 2004. 320 с.
- 28.Павличко С. Фемінізм Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. 322 с.
- 29.Повага. Кампанія проти сексизму в медіа та політиці. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://povaha.org.ua/>
- 30.Сімона де Бовуар. Друга стаття. У 2-х томах. Пер. з французької: Наталя Воробйова, Павло Воробйов, Ярослав Собко / Сімона де Бовуар. – Київ : Основи, 1994, 1995. – 390 с.; 392 с.
- 31.Тейлор Ч. Мультикультуралізм і “політика визнання” / Ч. Тейлор. – Київ : Альтерпрес, 2004. – 172 с.
- 32.Українська правда. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/>

33. Хома Т. Чи був фемінізм в Україні? Незалежний культурологічний часопис «Ї». Гендерні студії. Число 17, 2000. URL: <https://www.ji.lviv.ua/n17texts/homa.htm> (дата звернення: 12.07.2024).
34. Шевченко З. Словник гендерних термінів. Черкаси: видавець Чабаненко Ю. 2016. URL: <http://a-z-gender.net/ua/gi№kritika.html> (дата звернення: 12.07.2024).
35. 2024 Report on Gender Equality in the EU. European Commission. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/info/publications/2024-report-gender-equality-eu_en
36. Americans' Views of the #MeToo Movement. Pew Research Center. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.pewresearch.org/social-trends/2022/09/29/more-than-twice-as-many-americans-support-than-oppose-the-metoo-movement/Pew_Research_Center
37. Beauvoir, S. *The Second Sex*. Paris: Gallimard. 1949.
38. Bem, S. L. *The lenses of gender: Transforming the debate on sexual inequality*. New Haven: Yale University Press, 1993. XII, 244 p.
39. Bianchi Emanuela. *Is Feminist philosophy philosophy? Studies in Phenomenology and Existential Philosophy*. Northwestern University Press, 1999. 226 p.
40. Butler, J. *Gender Trouble* / J. Butler. – New York, London : Routledge, 1991. – 221 p. 7.
41. Charter of Fundamental Rights of the European Union. Official Journal of the European Union, 2012. URL: <https://www.cvce.eu/en/recherche/unit-content/-/unit/02bb76df-d066-4c08-a58a-d4686a3e68ff/36c0a287-c065-46da-842e-b7f3a9f8c212> (дата звернення: 20.05.2025).
42. Derrida. J. *L'écriture et la différence*. Paris: Éditions du Seuil, 1967. 439 p.
43. Equal Employment Opportunity Commission. *Equal Pay/Compensation Discrimination*. URL: <https://www.eeoc.gov/equal-paycompensation-discrimination> (дата звернення: 20.05.2025).

44. Equal Pay Act. U.S. Equal Employment Opportunity Commission. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.eeoc.gov/statutes/equal-pay-act-1963>
45. Equal Pay/Compensation Discrimination | U.S. Equal Employment Opportunity Commission [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.eeoc.gov/equal-paycompensation-discrimination>
46. Euronews. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.euronews.com/>
47. European Commission. 2024 report on gender equality in the EU. URL: https://commission.europa.eu/document/download/965ed6c9-3983-4299-8581-046bf0735702_en (дата звернения: 20.05.2025).
48. European Commission. Gender equality strategy 2020–2025. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/gender-equality/gender-equality-strategy_en (дата звернения: 20.05.2025).
49. Federal Gender Equality Laws in Canada. Government of Canada. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.canada.ca/en/employment-social-development/services/labour-standards/reports/equity.html>
50. Foucault, M. Histoire de la folie à l'âge classique. Paris: Gallimard, 1972. 583 p.
51. Foucault, M. L'archéologie du savoir. Paris: Gallimard, 1969. 311 p.
52. Friedan, B. *The Feminine Mystique* / Betty Friedan. New York: W. W. Norton & Company, 1963. 239 с.
53. Gender Equality in Sweden. Swedish Gender Equality Agency. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.jamstalldhetsmyndigheten.se/en/gender-equality-in-sweden/>
54. Gender equality strategy – European Commission [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/gender-equality/gender-equality-strategy_en

55. Gender Pay Gap in U.S. Has Narrowed Slightly Over 2 Decades. Pew Research Center. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [https://www.pewresearch.org/short-reads/2025/03/04/gender-pay-gap-in-us-has-narrowed-slightly-over-2-decades/Pew Research Center+1Pew Research Center+1](https://www.pewresearch.org/short-reads/2025/03/04/gender-pay-gap-in-us-has-narrowed-slightly-over-2-decades/Pew+Research+Center+1Pew+Research+Center+1)
56. Government of Canada. Federal gender equality laws in Canada. URL: https://www.international.gc.ca/trade-commerce/gender_equality-egalite_genres/lois_can_gen_eq_laws.aspx?lang=eng (дата звернення: 20.05.2025).
57. Government of Canada. Women and Gender Equality Canada mandate. URL: <https://www.canada.ca/en/women-gender-equality/mandate.html> (дата звернення: 20.05.2025).
58. International Institute for Management Development: [Электронный ресурс] // IMD. – Режим доступа: <https://www.imd.org> – Назва з екрана. – Дата звернення: 21.05.2025.
59. Jaggar, A.M. *Feminist Politics and Human Nature* / A.M. Jaggar. – Totowa, NJ : Rowman and Littlefield Publishers, 1988. 416 p.
60. Meyers Diana T. Philosophical feminism. Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/philosophical-feminism> (дата звернення: 22.09.2024).
61. Millett, K. *Sexual Politics*. New York: Doubleday. 1970.
62. National Archives and Records Administration. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.archives.gov/>
63. Perry, Louise (2022). *The case against the sexual revolution: a new guide to sex in the 21st century*. Cambridge Medford (Mass.): Polity Press
64. Pew Research Center. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.pewresearch.org/>
65. Pluckrose, H., & Lindsay, J. (2020). *Cynical Theories: How Activist Scholarship Made Everything About Race, Gender, and Identity—and Why This Harms Everybody*. Durham, NC: Pitchstone Publishing.

66. Romin, W.T. *Subjectivity in the Twenty-First Century: Psychological, Sociological, and Political Perspectives* / W.T. Romin. – New York : Cambridge University Press, 2013. 257 p.
67. Salamon, Gayle (2008). *Transfeminism and the future of gender*. У Scott, Joan Wallach (ред.). *Women's studies on the edge*. Durham: Duke University Press
68. Scott, J. *Gender and the Politics of History* / J. Scott. – New York : Columbia University Press, 1999. 242 p.
69. Shevtsova, Maryna. (ed.) (2024). *Feminist Perspective on Russia's War in Ukraine. Hear Our Voices*. Lexington Book.
70. Smilyva. Головна сторінка. Smilyva. URL: <https://www.smilyva.com.ua> (дата звернення: 21.05.2025).
71. Stone Alison. *Feminis philosophy*. Malden, MA: Polity Press, 2007. 238 p.
72. Swedish Gender Equality Agency. *Gender equality in Sweden*. URL: <https://swedishgenderequalityagency.se/gender-equality-in-sweden/> (дата звернення: 20.05.2025).
73. *The #MeToo Movement: Investigating the Lasting International Impacts*. Harvard International Review. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hir.harvard.edu/metoo-movement-international/> Форбс+3crcgroup.com+3Harvard International Review+3
74. *The Charter of Fundamental Rights of the European Union*. CVCE. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.cvce.eu/en/obj/the_charter_of_fundamental_rights_of_the_european_union-en-1e3c6f6c-6c2f-4d1f-9c6e-0b1a6d8c3f3b.html
75. *The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW) – GIWPS* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://giwps.georgetown.edu/the-convention-on-the-elimination-of-all-forms-of-discrimination-against-women-cedaw/>
76. *These 4 Nordic countries hold the secret to gender equality*. World Economic Forum. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.weforum.org/agenda/2020/03/nordic-countries-gender-equality/>

77. Title IX - Gender Equity in Education. American Civil Liberties Union. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.aclu.org/issues/womens-rights/womens-rights-education/title-ix> Simply Psychology
78. Title IX of the Education Amendments of 1972. American Civil Liberties Union. URL: <https://www.aclu.org/title-ix-gender-equity-education> eeoc.gov+1eeoc.gov+1eeoc.gov UTHSC
79. Title VII of the Civil Rights Act. U.S. Equal Employment Opportunity Commission. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.eeoc.gov/statutes/title-vii-civil-rights-act-1964>
80. Tuana Nancy and Tong Rosemarie. *Feminism & philosophy. Essential Readings In Theory, Reinterpretation, And Application.* New-York: Routledge, 1995.
81. Walker, R., Diamond, L. *What's Your Story?: A Journal for Everyday Evolution.* Rebecca Walker, Lily Diamond. Louisville, CO: Sounds True Inc, 2021. 232 с.
82. What Are the Four Waves of Feminism? History.com. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.history.com/articles/feminism-four-waves> История
83. Women and Gender Equality Canada mandate – Canada.ca [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://women-gender-equality.canada.ca/en/about/mandate.html>
84. Women in World War II [Электронный ресурс] // National Park Service. – Режим доступа: <https://www.nps.gov/articles/women-in-world-war-ii.htm>

ДОДАТКИ

Таблиця 1. Ключові історичні дати подолання дискримінації

Сфера	Країна / Регіон	Рік / Подія
Виборче право жінок	Фінляндія	1906 – перша країна, яка надала жінкам виборче право
	Україна	1917 – жінки вперше отримали виборче право
	США	1920 – 19-та поправка до Конституції США
	Франція	1944 – надано виборче право жінкам
	Більшість країн Європи	Після Першої світової війни
Рівна оплата праці та трудові права	США	1963 – «Закон про рівну оплату»
	Європейський Союз	Початок 1970-х – директива про рівну оплату
	Україна	2005 – перший закон про забезпечення рівних прав жінок і чоловіків

Таблиця 2. Порівняльний аналіз США, Європи і України. Ключові показники гендерної рівності

Показник	США	Європа (середнє)	Україна (середнє)
Виборче право жінок	з 1920 р. (19-та поправка)	Фінляндія 1906; більшість Сх. Європи – 1918–1920; Зах. Європи – до 1945.	вперше – 1917 р.

Квоти в політиці	Законодавчо – немає (проте багато партій самі дотримуються паритету);	Багато країн: 30–50 % квот у виборчих списках; 40 % жінок – закон. вимога на євровівні до 2026 (ради директорів)	Виборчий кодекс 2019: 40 % у списках; раніше – добровільно 30 % для партій
Ставлення до фемінізму	Різностямоване: консерватори критикують фемінітиви, ліберали – підтримують;	Загалом позитивне у західноєвропейських державах; східноєвропейці – більш скептично.	Переважно негативно через традиції; поступово змінюється на фоні євроінтеграції.